

TERORISMUL SERVIND SCOPURI GEOPOLITICE. CONFLICTUL RUSO-UCRAINEAN CA EXEMPLU AL DOCTRINEI LUI ALEKSANDR DUGIN ȘI CONCEPTULUI LUI EVGENY MESSNER DE „RĂZBOI REBEL”

Michał WOJNOWSKI*

Without geopolitics it is not possible to understand the events in Ukraine – every attitude excluding that is doomed to an immediate failure.

(Aleksandr Dugin, 14 martie 2014)

Every man, whether a serviceman or a civilian, takes part in the information warfare no matter of its form.

(Gen. Vladimir Markomienko, 2000)

Abstract

Defining the interests of the state in reference to its geographical location is the key element to understanding political actions being taken by the Russian Federation in an international domain.

The geographical location of Russia has been influencing for centuries the way of perceiving the world by the Moscow leadership elites. Starting in the 16th century they have been forced to pursue their policy in three main directions: The Western one (from the Baltic Sea to the Carpathian Mountains), The Southern one (from the Danube River to Persia) and The Eastern one (from the Volga River to the Altai Mountains).

Keywords: state interest, geographical location, Dugin, geopolitical doctrine.

Introducere

Definirea intereselor unui stat, în raport cu localizarea sa geografică, este elementul cheie necesar înțelegerii deciziilor și acțiunilor politice ale Federației Ruse în mediul internațional. Esența acestui fapt este subliniată de viziunea filosofului ortodox Nikolai Bedryaev (1874-1947), care vorbea despre „puterea spațiului asupra sufletului rus”. Acesta afirma că rușii nu posedă limitarea Europei, care își concentrează energia într-un spațiu restrâns al sufletuluiilor, *nici nu posedă prudență, economia spațiului și timpului și intensitatea culturii* (Бердяев, 1990, p. 64). Așezarea geografică a Rusiei a influențat de secole modul în care elita rusească percepe lumea. Începând cu secolul 16 au fost forțați să urmărească atingerea obiectivelor politice proprii pe trei direcții principale: zona occidentală (de la Marea Baltică la Munții Carpați), zona sudică (de la Dunăre la Persia) și zona estică (de la fluviul Volga la Munții Altai). De aceea au încercat în permanență să rămână activi în toate

* Serviciul Intern de Securitate Polonia.

cele trei regiuni simultan, fapt ce solicită atât un grad ridicat de consolidare internă a statului, cât și centralizarea autorităților guvernamentale (Le Donne, 2004, pp. 15-38; Nowak, 2008, pp. 13-24). Mai mult decât atât, localizarea în areale geografice deschise a generat o frică constantă față de pericolul extern ce a determinat o tendință de garantare a securității prin implementarea de acțiuni preventive și ofensive. Este necesar să subliniem că actuala politică externă a Rusiei relevă o activitate intensificată în următoarele regiuni geostrategice: din Balcani, prin bazinul Mării Negre (Transnistria, Crimeea), prin Caucaz, bazinul Mării Caspice, până la Asia Centrală și Sakhalin și zona Arctică (*Russia between East and West*, 2003; Grachev, 2005, pp. 255-275; Wiśniewski, 2013, pp. 365-385). Conform afirmațiilor unor membri ai elitei ruse, noua reconfigurare a granițelor, urmare a dizolvării Rusiei Sovietice, nu este favorabilă, prin comparație cu perioadele istorice precedente. Reflecțiile asupra acestor consecințe geopolitice ale evenimentului sunt încă actuale la nivelul opiniei elitei politice conducătoare din Rusia, dar și la nivelul mentalului colectiv al societății civile ruse. De aici și sloganele politice ce fac referire la reconstruirea imperiului pierdut au avut un impact semnificativ în formularea politicii externe a Federației Ruse, ceea ce înseamnă că probabilitatea de încălcare a legii internaționale pentru rațiuni geopolitice și geostrategice este una destul de ridicată (Grabowski, 2011, pp. 21-22; Кириллов și Крючков, 2008, pp. 10-21). Implicarea Rusiei în conflictele armate ce au avut loc după 1991 vine să confirme această ipoteză. Este necesar să menționăm că aceste conflicte au fost condiționate, inter alia, de locațiile geografice ale teritoriilor vecine statelor ex-sovietice, în special acelea cu structuri etnice, sociale și religioase variate, acest aspect având o semnificație deosebită în cazul anexării Crimeei și a evenimentelor ce au avut loc în vestul Ucrainei (Grabowski, 2011, p. 38; Эллисон, 2005, pp. 147-191).

Prin urmare, nu este surprinzător că geopolitica în Rusia este înțeleasă ca strategie politică aplicată și în relațiile internaționale (Колосов, 1996, p. 86; Колосов și Мироненко, 2001, pp. 9-29). Mai mult, geopolitica în Rusia actuală a căpătat statutul unei viziuni generale asupra lumii, un concept universal pe baza căruia se formulează viziuni globale și atitudini la nivel internațional (Косолапов, 1996, pp. 57-61; Marciniak, 2004, pp. 4-13; Mäkinen, 2008, pp. 34-49; Isakova, 2005, pp. 10-23). Un exemplu relevant în acest sens, ce confirmă această opinie, este oferit de Valery Korovin – Directorul Centrului pentru Expertiză Geopolitică, ce oferă sprijin Șefului Dumei rusești, un activist proeminent al mișcării neo-eurasianistă. Afirmațiile sale, publicate în jurnalul „Izviestija” (rusă: «Известия») conțin informații precise referitoare la scopurile și metodele politicii externe rusești în raport cu Ucraina, dar și în context global. Valery Korovin s-a distanțat de moștenirea ideologică a Rusiei

Sovietice, criticându-i liderii pentru *ideologizarea politicii externe*. A subliniat faptul că *metoda geopolitică* aplicată pentru a stopa colapsul rusesc a fost recunoscută ca bază a strategiei de securitate doar după ce Vladimir Putin a venit la putere în Federația Rusă. Potrivit lui Korovin, principalul obiectiv al politicii externe rusești ar trebui să fie limitarea influenței „Blocului Atlantic” (Statele Unite ale Americii și Uniunea Europeană) prin crearea unui model de securitate globală, regională și subregională. Acest scop ar trebui să fie atins prin includerea statelor și națiunilor ce au făcut în trecut parte din spațiul rusesc (apropiate Rusiei la nivel de civilizație și cultură) pe orbita polului geopolitic eurasianist.

Conform lui Korovin, acest proces ar trebui realizat într-o manieră similară procesului de anexare a Crimeei, pe care acesta l-a interpretat ca fiind *susținerea soluționării pașnice a conflictelor regionale și locale*. Mai mult, în opinia lui Korovin, *metoda geopolitică* ar trebui să reprezinte baza tuturor acțiunilor viitoare ale Ministerului Apărării, Ministerului de Interne și Serviciului Federal de Securitate, pentru a neutraliza orice amenințare de natură a prejudicia securitatea națională (Коровин, 24 IV 2014; Пустошкин, 1976, pp. 521-522; Grygajtis, 2011, pp. 10-18). Afirmția citată relevă faptul că acest conflict ruso-ucrainean reprezintă o etapă a implementării doctrinei politice extinse ce vizează reintegrarea strategică a spațiului post-sovietic și în perspectivă, construirea așa-zisei lumi multipolare. Autorul acestui concept este Aleksandr Dugin – un intelectual reprezentativ și teoretician al geopoliticii ruse și euroasianismului. Baza mișcării eurasianiste, renăscută grație lui Dugin, este o luptă constantă pentru putere asupra spațiului dintre state, blocuri politico-militare, organizații internaționale și civilizații (Vezi detalii la Kerr, 1995, pp. 977-988; Smith, 1999, pp. 481-494; O’Loughlin, Toal, Kolossov, 2005, pp. 322-335). Aleksandr Dugin a pretins întotdeauna că ideologia eurasianistă anti-occidentală și geopolitica academică servesc obiectivele imperialiste ruse importante, pe termen lung. Din punctul său de vedere, geopolitica este:

(...) viziunea globală asupra puterii, educația despre putere și pentru putere (...). Geopolitica este disciplina elitelor politice, atât a celor reale, cât și a celor alternative; istoria sa demonstrează că este în apanajul exclusiv al oamenilor implicați activi în guvernarea națiunilor și statelor sau a celor ce se pregătesc în acest sens (...). În prezent, reprezintă cartea puterii, ce ar trebui luată în considerare când se discută despre decizii globale (importante), precum alianțe, războaie, reforme, restructurări ale societății, aplicarea de sancțiuni economice și politice pe scară largă (Дугин, 1997, pp. 13-14).

Interpretarea definiției de mai sus, dată de Dugin, relevă faptul că geopolitică reprezintă o viziune subiectivă asupra spațiului, împământenită în conștiința unei anumite societăți sau a anumitui mediu politic. Este rezultatul unui calcul al intereselor și scopurilor politice, rațional și subiectiv, dar și al factorilor culturali (experiența istorică, miturile naționale etc.). Aceste elemente influențează semnificativ activitatea unui anumit subiect, care în speța de față este practica politică (Potulski, 2010, pp. 9-10; Tuathail, 1998, pp. 16-39; Lashchenova, 2013, pp. 110-118; Ambrosio, Vandrovec, 2013, pp. 435-466).

Conform cercetătorilor contemporani, Aleksandr Dugin este reprezentativ pentru mediile politice în care se susține ideea restaurării Imperiului Rus. Această idee a devenit motivul primordial al activității sale politice, științifice și jurnalistice. Poziția înaltă pe care o ocupă în cadrul elitei politice apropiate a lui Putin este general cunoscută. Dugin a afirmat oficial că a pregătit o serie de proiecte geopolitice acreditate de către autorități (Дугин, 2014). Este deseori ilustrat în mass-media ca fiind un expert sau un comentator al evenimentelor politice curente. Un factor important în biografia lui Aleksandr Dugin îl reprezintă relația pe care o are cu reprezentanții de nivel înalt și ai instituțiilor cu rol de implementare a legii. Pare evident că aceste legături i-au influențat în mod semnificativ evoluția profesională. Mai mult decât atât, inițiativa sa a determinat crearea unor organizații politice și sociale precum: Mișcarea Internațională Eurasianistă (Международное Евразийское движение, МЕД), Uniunea Euroasiană de Tineret (Евразийский союз молодёжи, ЕСМ) și „Clubul Izborski” (Изборский клуб). Aceste organizații reunesc experți din diferite zone, precum și persoane notabile din mediul politic și cultural rus ce împărtășesc viziunea lui Dugin (Dunlop, 2001, pp. 91-127; Umland, 2010, pp. 144-152; Wojnowski, 2014, pp. 11-38).

Principalul scop al cercetării de față este acela de a prezenta ipotezele referitoare la doctrina rusească față de Ucraina și identificarea metodelor sale de implementare. În primul rând, este necesară evidențierea relației dintre doctrina geopolitică a lui Aleksandr Dugin și anumite aspecte din ideologia politicii externe a Kremlinului – atât la nivel global, cât și regional. Acesta este subiectul primei părți a prezentei lucrări. În al doilea rând, este crucială definirea modalităților de realizare a politicii externe, la care, având în vedere opiniile lui Korovin, ne putem referi ca fiind „metoda geopolitică”. În baza afirmațiilor sale, putem considera că metoda geopolitică trebuie înțeleasă ca o serie de activități diverse de natură a sprijini atingerea doctrinei politice. Așa cum am menționat anterior, Korovin sugerează că „metoda geopolitică” ar

trebui aplicată prioritar de către instituții de aplicare a legii. Așadar ar trebui avansată teza potrivit căreia „metoda geopolitică”, dincolo de aspecte exclusiv militare, reprezintă totodată o paletă extinsă de activități asimetrice. Această definiție face referire la metodele neconvenționale ale războiului, precum activitățile teroriste, războaie de tip economic, informațional și psihologic (Wejksznar, 2009, pp. 120-121; Arreguin-Toft, 2005, pp. 1-48; Katz, 2013, pp. 77-85). De aceea, intenția noastră este de a prezenta conceptul rus asupra activităților asimetrice, în care ar trebui inclus conceptul de „război rebel” (мятежевойна), fiind în prezent un element constitutiv al conceptului mai amplu „război informațional” (информационная война). Una dintre întrebările care se ridică este în ce grad Rusia își îndeplinește obiectivele geopolitice în Ucraina utilizând metodele și mecanismele războiului rebel. Pentru a răspunde la această întrebare este necesară analogia dintre aspectele teoretice ale acestor activități și practică, aspecte ce fac subiectul celei de-a doua părți a acestui articol.

Teritoriul Ucrainei în doctrina geopolitică a lui Aleksandr Dugin și a promotorilor săi

Punctul de pornire pentru înțelegerea importanței acordate Ucrainei în doctrina geopolitică a lui Aleksandr Dugin se regăsește în lucrarea fundamentală a acestuia intitulată „Bazele geopoliticii. Viitorul geopolitic al Rusiei”. Această carte remarcabilă, atât sub aspectul formei, cât și al conținutului, a fost publicată în 1997. Merită subliniat că generalii și strategii Academiei Militare a Centrului Forțelor Militare ale Federației Ruse (Военная академия Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации) au participat la crearea ei. Cartea prezintă doctrina geopolitică, prin care se urmărește reconstrucția imperiului pierdut, comparabil Rusiei Sovietice. În prezent, cartea reprezintă poziția geopolitică primordială, fiind obligatorie în universitățile și academiile militare. A obținut popularitate atât pe teritoriul Rusiei, cât și în afară, devenind o doctrină ce nu poate fi ignorată în analiza relațiilor inter-statale. Ideile propuse de autor sunt susținute de un număr mare de cetățeni ruși. Mai mult decât atât, conținutul cărții constituie fundamentul pentru următoarele scrieri ale lui Dugin, precum și pentru programele partidelor politice și organizațiilor înființate la inițiativa sa (Dunlop, 2001, pp. 93-94; Eberhardt, 2010, p. 236; Дугин, 2011 și 2012).

Cea mai importantă sarcină stabilită de Dugin pentru națiunea rusă este crearea unui imperiu continental puternic. Primul pas pentru obținerea supremației globale ar trebui să fie integrarea strategică a teritoriilor exsovietice și crearea unei Uniuni Eurasiatice, care ar deveni echivalentul

geopolitic al Rusiei Sovietice (Дугин, pp. 170-175; Дугин, 2002, pp. 781-787). Una dintre condițiile de bază pentru atingerea acestui obiectiv este, inter alia, extinderea controlului strategic asupra teritoriului descris de Dugin ca „Sudul Rusesc” (русский Юг), și anume teritoriile localizate în partea de nord a Peninsulei Balcanice din Serbia în Bulgaria, Moldova, sudul și estul Ucrainei, Rostov, Krasnodar Krai, Caucazul, estul și nordul coastei Mării Caspice, Asia Centrală (Kazakhstan, Uzbekistan, Kirgistan, Tajikistan), precum și Mongolia, Tibet și Manciuria. Dominația asupra acestor teritorii reprezintă doar o fază intermediară a expansiunii teritoriale către sud și către „ape calde”. Conform lui Dugin, întreprinderea unei asemenea acțiuni este crucială pentru securitizarea frontierelor rusești. Din punctul său de vedere, abandonarea acestor teritorii într-un „vid geopolitic” ar putea crea posibilitatea ca acestea să fie incluse în zona de influență Atlantică. Teritoriul „de sud al Rusiei” este abordat de Dugin ca fiind principala platformă de confruntare între Federația Rusă și lumea „Atlantică”, locul în care este hotărât destinul viitorului imperiu (Дугин, pp. 340-345). Cu toate acestea, stabilirea unei noi ordini geopolitice în această parte a lumii nu este posibilă fără reglementarea situației statalității Ucrainei. Din punctul său de vedere, preluarea controlului asupra Ucrainei va permite Moscovei o expansiune continuă către vest și sud. Controlul asupra zonei de sud-est a Ucrainei ar asigura Rusiei o graniță inviolabilă, și anume coasta de nord a Mării Negre. Acest fapt ar limita influența Turciei „Atlantice”, al cărui principal obiectiv este, în concepția lui Dugin, realizarea unui proiect geopolitic turanist – ideea de reunire a națiunilor turce, în mod special a celor din Kazakhstan, Tatarstan și Republica Sakha (Yakutia), care ar fi o amenințare evidentă la adresa Uniunii Eurasiatice (Дугин, pp. 347-349, 356; Сотниченко, 2011, pp. 4-14; Сотниченко, 2011a, pp. 141-149; Telkin și Williams, 2011, pp. 145-186).

Obținerea controlului asupra Ucrainei de Vest va constitui primul pas pentru decompunerea așa-zisei „stații sanitare” (санитарный кордон). Această sintagmă, conform lui Dugin, se referă la statele localizate în partea estică a unei mici peninsule europene situată între Marea Baltică, Marea Adriatică și Marea Neagră. Această zonă are o importanță strategică pentru securitatea Federației Ruse. Pe de o parte o acestei zone de graniță se află periferiile occidentale ale continentului Eurasian, iar pe celalaltă se află capătul podului operațional al Atlanticului, subordonat imperiului atlantist – SUA. Diferențele culturale accentuează diversitatea geopolitică a regiunii, având în vedere că „stația sanitară” reprezintă însăși demarcația longitudinală etnico-religioasă între statele latine și moștenitoarele Imperiului Bizantin (Eberhardt, 2010, pp. 167-187).

„Stația sanitară” include în principal Polonia, dar și Lituania, Letonia, Estonia, Ucraina de Vest, Ungaria, România, Republica Moldova, Republica Cehă și Slovacia. Dugin subliniază că principala caracteristică a politicii externe a acestor state este ostilitatea față de Rusia și Germania și serviabilitatea față de Statele Unite ale Americii. Existența acestei „stații sanitare”, care din perspectiva lui Dugin este o producție geopolitică atlantistă, implementată la nivelul sistemului internațional după sfârșitul Primului Război Mondial, este sursa conflictelor dintre Germania și Rusia. Mai mult decât atât, acest produs geopolitic împiedică realizarea unei uniuni între Imperiul Eurasian și așa-zisa Europa continentală, identificată de geopoliticieni ca fiind sub influența Germaniei. De asemenea, caracterul cultural diferit al statelor aflate în „zona sanitară” reprezintă un impediment pentru integrarea lor totală atât cu Estul, cât și cu Vestul. De aceea, este necesar ca Rusia să lichideze „stația sanitară” printr-o reorganizare totală a granițelor statelor din Europa Centrală și de Est. Noua ordine geopolitică nu ar trebui stabilită prin anexări teritoriale; în schimb, Dugin sugerează crearea mai multor federații alcătuite din regiunile caracterizate printr-o orientare geopolitică uniformă, ceea ce relevă abilitatea lor de a se integra sub aspect religios, cultural, etnic și economic în Imperiul Eurasiatic sau în Europa continentală, aflată sub influența Germaniei (Дугин, pp. 368-370; Савин, 2011, pp. 225-235)¹. Luând în considerare contextul religios (predominanța influențelor catolice și protestante), geopoliticianul rus consideră că următoarele state se află sub influența Germaniei: Polonia, Lituania, Letonia, Estonia, Republica Cehă, Slovacia, Ungaria, România, Slovenia, Croația, Bosnia și Herțegovina și partea Ucrainei cu majoritate greco-catolică, unde predomină un naționalism ucrainian puternic. Celelalte teritorii ale Ucrainei ar trebui integrate în Federația Rusă. Alte state ale Europei de sud-est, unde majoritatea populației aparține cultului creștin ortodox, precum Serbia, Macedonia, România, Bulgaria, Republica Moldova, Grecia, precum și Albania majoritar musulmană, ar trebui, din punctul său de vedere, incluse în zona de influență rusă, care se întinde până la Marea Ionică (Дугин, pp. 219-228 și 224-226; Бовдунов, 2011, pp. 4-18; Eberhardt, pp. 228-232).

Divizarea Ucrainei, așa cum este sugerată de Dugin, este strâns corelată cu scenariul geopolitic mai sus-menționat. Din punctul său de vedere, existența Ucrainei este inexplicabilă în sens geopolitic, iar soarta sa este determinată de numele statului, sinonim pentru granița regiunii de frontieră,

¹ Dugin susține că Belarus aparține acestei „stații sanitare” din cauza minorității catolice cu atitudine nefarorabilă Imperiului Euroasiatic.

zona tampon între Est și Vest. De asemenea, Dugin subliniază faptul că nicio civilizație unică nu s-a format pe teritoriul Ucrainei. Potrivit lui Dugin, Dunărea și Niprul, două dintre cele mai mari fluvii de pe teritoriul Ucrainei, au restricționat cu eficiență de-a lungul timpului posibilitățile integrative ale statului ucrainian. Geopoliticianul susține că un teritoriu vast al statului ucrainian este locuit de diferite „etnos”/„societăți” (этнос), cu scopuri geopolitice diferite. Locuitorii etnici ai Rusiei Mari și Rusiei Mici au civilizații similare, cu rădăcini comune, orientate către spațiul rusofon/rusofil, în timp ce „etnos”-urile diferite prezente în teritoriul Ucrainei manifestă o tendință de apropiere și integrare cu zona culturală vest-europeană (Дугин, pp. 376-377; Дугин, 2011, pp. 8-25; Багдасарян, 2012, pp. 138-143). De aceea Ucraina de astăzi nu poate fi integrată total nici în blocul Eurasian, nici în Europa Centrală, aflată sub influența Germaniei. Într-un asemenea aranjament geopolitic, Ucraina – o păpușă în mâinile politicienilor americani – poate exista doar ca o parte a „stației sanitare”, fiind sursa destabilizărilor politice din Europa de Est și factor emergent pentru un potențial conflict armat în regiune. Acestea sunt motivele pentru care o Ucraina suverană, așa cum este astăzi, reprezintă o amenințare la adresa intereselor și securității Federației Ruse, pe care Dugin o identifică ca fiind sinonimă cu o invazie a teritoriului Federației Ruse (Дугин, pp. 347-349; 378-379). De aceea, ca și în cazul altor state aparținând „zonei sanitare”, este necesară împărțirea Ucrainei în patru teritorii omogene din punct de vedere al contextului geopolitic în care sunt plasate, cum ar fi:

- Ucraina de Est, regiunea aflată pe malul drept al Dunării, de la Chernihiv la Marea Azov, care de secole a fost apropiată de Rusia în sens politic, religios și etnic. Dugin nu exclude posibilitatea acordării unei autonomii extinse acestei regiuni, dar nu specifică limitele acesteia. În viitor, susține Dugin, regiunea ar trebui anexată Federației Ruse.
- Peninsula Crimeea, care ar trebui plasată sub controlul strategic al Rusiei. Având în vedere caracterul etnic complex al acestei părți a Ucrainei, ar trebui să i se acorde autonomie, luând în considerare interesele tuturor „etnos”-urilor existente și anume locuitorii Rusiei Mari, Rusiei Mici și tătarii din Crimeea.
- Ucraina Centrală, care se întinde de la Chernihiv la Odessa (incluzând Kiev-ul), apropiată de Ucraina de Est prin prisma contextului cultural comun, fapt ce justifică plasarea acesteia sub influența eurasiană.

- Ucraina de Vest, incluzând Volhynia, Galicia, Transcarpatica și partea de est a Basarabiei. Această parte a Ucrainei are cel mai semnificativ impact asupra politicii statale, fiind punctul de sprijin pentru forțele anti-ruse și pro-occidentale. De aceea, scopul Rusiei în ceea ce privește acest teritoriu nu ar trebui să fie anexarea, ci obținerea controlului permanent asupra regiunii prin stabilirea unei „Federații a Ucrainei de Vest”, a cărei integritate ar putea fi reglementată în funcție de nevoi. Granița strategică a Federației Ruse ar trebui să mutată cât mai spre vest (în partea estică a Europei Centrale). Pe de altă parte, granița cultural-religioasă, ar trebui localizată între Ucraina Centrală și Ucraina de Vest. O asemenea soluție ar trebui implementată pentru a proteja Rusia ortodoxă împotriva influenței catolicismului și bisericilor unite și unificatoare (Biserica Unitariană). (Дугин, pp. 376-383; Коваленко, 2010, pp. 15-22; Корнев, pp. 25-32; Савин, 2011, pp. 51-64).

Pentru a elimina posibilitatea utilizării Ucrainei ca instrument al politicii americane în Europa Central-Estică este necesară decompunerea politică. O realizare de succes a acestui proces în perioada ce urmează (având în vedere că acest concept apare în cartea publicată în anul 1997) ar trebui să fie principalul imperativ al politicii externe ruse în această regiune. Federația Rusă nu poate deveni un imperiu strategic, politic și demografic fără integrarea Ucrainei și a Belarusiei (Дугин, pp. 382-383).

„Revoluția portocalie” a fost principalul motiv pentru radicalizarea lui Dugin și a adeptilor săi în privința Ucrainei. Revoluția a fost percepută ca o creație artificială, sprijinită de Statele Unite cu un singur scop – crearea unui guvern la Kiev care va rupe orice legătură cu Rusia. De aceea succesul revoluției portocalii a fost tratat, din motive evidente, ca o amenințare la adresa imperiului eurasian (Максимов, 2010, pp. 19-23; 27-43; 86-104; Черемных și Восканян, 2013, pp. 60-94; Стариков, 2013, pp. 88-94). Este necesar să menționăm că una dintre consecințele acestui eveniment a fost nu doar stabilirea unui concept de integrare a Ucrainei în Rusia, ci și a unor metode de atingere a obiectivului. De exemplu, a fost postulată provocarea unor revolte sociale în anumite regiuni ale Ucrainei, care în contextul actual capătă o importanță sporită. Pe 26 aprilie 2006, la Russian Exhibition Centre, localizat în partea de nord-est a zonei administrative a Moscovei, a avut loc cea de-a doua convenție a Eurasian Youth Union. Organizația a fost înființată de către Dugin și este activă atât pe teritoriul Rusiei, cât și pe teritoriile statelor asociate cu Comunitatea Statelor Independente. Pe durata convenției,

s-a hotărât că Rusia și Ucraina aparțin unui spațiu geopolitic uniform. A fost subliniată necesitatea menținerii relațiilor dintre Rusia și Ucraina pentru a garanta statusul de Imperiu Eurasian al Federației Ruse; în absența acestora, Rusia devenind un alt stat asiatic. Pe de altă parte, Ucraina este predestinată marginalizării economice și politice, în situația ruperii legăturilor cu Rusia. Guvernul pro-occidental de la Kiev, stabilit ca urmare a „revoluției portocalii”, a fost recunoscut ca fiind un regim ce ocupă teritoriul Ucrainei. Leonid Savin – moderatorul fracțiunii ucrainiene în cadrul convenției și Valery Korovin – liderul organizației la momentul respectiv, ambii prezenți la a doua convenție a evenimentului, au postulat stabilirea Mișcării Eurasiatice și a Armatei Revoluționare Eurasiatice în Ucraina. Baza pentru aceste inițiative a fost Eurasian Youth Union, care activează în multe orașe ucrainiene și structuri regionale ale Partidului Bolșevic Național (Национал-большевистская партия, НБП). Principalul obiectiv al armatei emergente ar fi coordonarea unui război de guerilla și eliminarea invadatorilor din teritoriile ocupate (Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, Съезд ЕСМ объявил повстанческую войну Украине [online]).

În anii care au urmat, Aleksandr Dugin și-a promovat viziunea, tratând Ucraina ca un stat deteriorat, suspendat într-un vid geopolitic între Est și Vest. El a postulat, de asemenea, în multiple ocazii, ideea de divizare a Ucrainei, așa cum apare în cartea sa *Bazele geopoliticii* (Dugin, 13 August 2008; Eberhardt, p. 236; Dugin, *The fate of Ukraine is settled. An interview given to the Russian state television in 2009*; Darczewska, 2014, pp. 20-22). Interpretarea evenimentelor ce au avut loc în Euromaidan a condus la recurgerea lui Dugin la argumente de ordin geopolitic și escatologico-filosofice. Din punctul său de vedere, de secole, lumea a fost martora unei lupte planetare între „supercivilizațiile mării” (întruchipate de SUA, Regatul Unit, Australia și aliații lor) și „supercivilizațiile continentale” (Rusia, Europa continentală, excluzând Regatul Unit, statele arabe, statele din Asia Centrală, China, India, Japonia). Dugin asociază „supercivilizațiile mării” cu individualismul, conformismul, materialismul, modernismul și capitaluri, pe când „supercivilizațiile continentale” sunt asociate cu tradiția, ierarhia, personalismul și colectivismul. Din punct de vedere mitologic, simbolizează lupta Leviatanului, spre exemplu SUA, cu Behemoth, spre exemplu civilizația eurasiană (Дугин, 2012, pp. 15-22; Дугин, pp. 14-19, 466-471). În prezent această confruntare are loc atât la nivel ideologic și informațional, cât și la nivel economic, militar și politic (Дугин, 2005, pp. 486-493; Goțabek, 2014, pp. 95-100).

Un alt punct al rivalității geopolitice, în afară de Transnistria, Caucaz, Abhazia și Osetia de Sud și Georgia, este Ucraina. Conform lui Dugin,

principalul obiectiv al SUA este punerea în practică a strategiei dezvoltate de Zbigniew Brzezinski, care presupune separarea Ucrainei de civilizația eurasiană, concomitent cu diminuarea statutului Rusiei la rolul de superputere regională. Din perspectiva sa, primul pas în implementarea acestei strategii l-a constituit răsturnarea autorităților legale de la Kiev cu ajutorul naționaliștilor ucrainieni, sprijiniți de SUA și instaurarea unui guvern anti-rus, care a început exterminarea rușilor din Ucraina. Anexarea Peninsulei Crimeea este modalitatea prin care Rusia a oferit un „răspuns simetric” „provocării” lansate de Atlantic în Kiev, sprijinită de etnicii ruși și armata Federației Ruse. Mai mult decât atât, criza ucrainiană, ca rezultat al evenimentelor din Euromaidan, a fost percepută de Dugin ca un motiv pentru reevaluarea integrității ucrainiene. Următorul pas pentru „protejarea granițelor ruse” a devenit aplicarea scenariului Crimeei în părțile estice ale Ucrainei (Brzezinski, 1997, pp. 30-48; 87-118). Este necesar de menționat faptul că Aleksandr Dugin, pentru care situația din Ucraina este și o problemă personală (mama sa fiind originară din Ucraina), s-a implicat activ în conflict (<http://evrazia.org/article/2469>). Rolul său în conflictul ruso-ucrainian pare a fi mult mai extins decât simpla coordonare a informațiilor și sprijinului financiar și logistic oferite separatiștilor de către organizațiile sale.

Aleksandr Dugin se presupune a fi unul dintre autorii soluției finale oferite problemei ucrainiene și creatorul modelului geopolitic în baza căruia s-a acționat, și în urma căruia s-au stabilit organisme statale pro-ruse pe teritoriul Ucrainei. Pentru această afirmație există dovezi. În timpul conflictului ruso-georgian, el se afla în Osetia de Sud, oferind consiliere pentru obținerea controlului asupra Tbilisi și răsturnarea președintelui Mihail Saakashvili. Următorul pas a fost preluarea Peninsulei Crimeea, care, așa cum susține Dugin, reprezintă *oricum o parte din Rusia* (Ньюман, [online]). Într-un interviu, a admis că liderii Republicii Populare Donetsk și Luhansk sunt prietenii săi apropiați, care în anii '90 au participat la cursurile sale de geopolitică. A subliniat faptul că aceștia au o pregătire solidă și că susțin cu tărie ideea neo-eurasianistă. De asemenea, a confirmat faptul că a menținut legăturile cu liderii mai sus-menționați. Mai mult, Dugin a afirmat că Republica Populară Donetsk reprezintă etapa finală a unui proiect politic, care a fost conceput ca răspuns la „revoluția portocalie” în timpul unei sesiuni de training organizate de către International Eurasian Movement lângă Volodymyr, în 2006 (Дугин, *Вводит войска в Новороссию* [online]). În contextul afirmațiilor lui Dugin, este notabil faptul că în 2006 a apărut ideea unei școli de gândire geopolitică neo-eurasianiste și ideea de crearea a unei Armate Revoluționare Eurasianiste în Ucraina. Mai mult, Dugin a afirmat că fiul său,

Artur, un activist marcant al Eurasian Youth Union, a luat parte la operațiunile din Crimeea, asemenea multor activiști neo-eurasieni, ce s-au alăturat inițiativei „Crimean Self-Defence” (auto-apărarea Crimeei). În timpul operațiunilor, acesta a executat sarcini ce au presupus blocarea clădirilor guvernamentale ucrainiene pentru a evita scurgerea de informații sensibile (se spune de asemenea că a participat la acțiunea de împiedicare a guvernului ucrainian în încercarea sa de a divulga informații în exterior sau de a manipula informațiile ce urmau a fi transmise astfel încât să fie favorabile partidului rus). Ulterior, acesta s-a hotărât să devină jurnalist pentru Russia Today, pentru a lua parte la războiul informațional (Дугин, *Это моя война!* [online]). Unul dintre activiștii „veterani” ai Eurasian Youth Union a fost Aleksandr Prosiolkov, care până la moartea sa din data de 31 iulie 2014, a fost Adjunct al Ministrului Afacerilor Externe în cadrul Republicii Populare Donetsk. Este necesar să menționăm că principalii lideri ai administrației de stat în republicile auto-de desemnate și forțele armate aferente – Denis Puszylin, Igor Strielkov, Aleksandr Borodaj, Pawel Gubariev și Valery Bolotov – au luat parte la o adunare specială a „Clubului Izborski” la Donetsk. De notat este faptul că organizația în sine reunește cele mai influente personalități din mediul politic rusesc și se constituie într-o pepinieră intelectuală pentru Kremlin. Aleksandr Prochanov – scriitor, politician și director al „Clubului Izborski”, împreună cu Aleksandr Dugin, Valery Korovin și alți experți au pregătit proiectul unui nou stat, localizat în partea de sud-est a „fostei Ucraina”. Noul fenomen geopolitic, incluzând Republica Populară Donetsk (<http://rossia3.ru/proselkov3107>) și Republica Populară Luhans, a fost proclamat la 12 mai 2014. Aceasta este modalitatea în care un nou stat, Statul Federal al Novorossyia (Федеративное государство Новороссия, Ukrainian: Федеративна держава Новоросія) a fost creat (<http://novorossia.su/ru/node/2386> și <http://novorossia.su/ru/node/2783>). Numele statului nu este întâmplător – este ales astfel încât să indice că teritoriul actual a aparținut în trecut Imperiului Rus și Federația Rusă, ca succesor legitim al acestuia, are dreptul de a-l anexa (Краснов, 1863). Dugin subliniază faptul că districtele Donetsk și Luhansk au fost mereu părți integrante ale Rusiei și locuitorii teritoriilor, care au fost în permanență conectați la Biserica Catolică Ortodoxă, ar trebui tratați ca partea sud-vestică a civilizației eurasiene. Acești oameni au recunoscut întotdeauna conexiunea puternică cu Rusia. Pământurile Novorossia au devenit o parte a Ucrainei din întâmplare – în 1991, după colapsul Uniunii Sovietice. Aceste teritorii pot fi o parte a Ucrainei, doar în situația în care Ucraina este integrată în Federația Rusă. Din perspectiva lui Dugin, identitatea istorică a „etnos”-urilor din Novorossia derivă din trecutul ruso-soviet, influențat de Imperiul Rus, Biserica

Catolică Ortodoxă și Marele Război Patriotic. Conform autorilor Novorosia, acest teritoriu trebuie să se subordoneze „autorităților suverane” și să se elibereze de influențele oligarhilor, a căror bogăție ar trebui naționalizată (Дугин, *Время Новоросии*; Дугин, *Крым в России. Что дальше?* și Дугин, *Новороссия часть Русского мира*). Aceste idei s-au reflectat de asemenea în programul politic al Mișcării Social-Politice Partidul Novorosia (Общественно-политическое движение «Партия Новороссии») înființat pe 13 mai 2014 de Pawel Gubariev (<http://novorossia.su/ru/node/1753>).

Trebuie menționat că anumite concepte geopolitice proclamate de Dugin și conectate cu mișcarea neo-eurasianistă sunt puternic vizibile în activitatea Kremlinului și declarațiile președintelui Vladimir Putin. În primul rând, elementul cheie în politica rusă în raport cu noile autorități ucrainiene este solicitarea reformei constituționale, care ar modifica statusul țării din stat unic în federație, privilegiind semnificativ regiunile din est și sud. Acest fapt poate fi confirmat de declarația ministrului de externe rus din data de 17 martie 2014, prin care Moscova solicită ca Verkhovna Rada din Ucraina să stabilească o adunare constituțională cu o reprezentare echitabilă a tuturor regiunilor din Ucraina. Acest organ ar urma să pregătească și aprobe proiectul constituțional. Conform conceptului rus, Ucraina va fi „un stat democratic federal”, ale cărui regiuni separate vor avea dreptul de a-și alege independent autoritățile legislative și executive, care vor avea puteri extinse care să le reflecte caracteristicile istorice și culturale specifice. Recurgerea la asemenea soluții ar garanta Rusiei controlul asupra politicilor Kievului prin controlarea politicilor regiunilor din estul Ucrainei. Asta ar presupune transformarea Ucrainei într-o formă federativă diluată, fără omogenitate la nivelul politicilor economice, culturale și sociale, iar regiunile cu propriile autorități legislative nu ar fi obligate să urmeze direcțiile trasate date de autoritățile centrale, fapt ce preocupă în special regiunile estice (Olszański, 2014, pp. 1-2; Moshes, 2014, pp. 2-3). Mai mult, declarațiile președintelui referitoare la proiectele geopolitice pe termen lung reflectă conceptul de neo-eurasianism. Într-una dintre declarațiile sale, Vladimir Putin a subliniat faptul că Rusia devine centrul lumii ruse, alcătuite dintr-un nucleu ruso-ucraineano-belarus. Principalul spațiu al acestei lumi va consta în teritoriile post-sovietice locuite de rusofoni (Menkiszak, 2014, pp. 1-7; Panov, 2010, pp. 85-94). Apartenența la lumea rusă va fi garantată de aspecte culturale precum limba, Biserica Ortodoxă și valori comune, indiferent de naționalitate și origine etnică. Așadar, viziunile președintelui Putin sunt echivalente definiției date de Valery Korovin asupra polului geopolitic eurasian ca fiind parte integrată a lumii multipolare (Bieleń, 2013, p. 110; Дугин, 2009, pp. 16-17. Sykulski, 2013, pp. 349-365).

Așadar, anexarea Crimeei la Rusia și activitățile separatiștilor în partea de sud-est a Ucrainei nu ar trebui să fie tratate ca o aspirație la libertate autentică a locuitorilor săi, așa cum este descrisă de propaganda de la Kremlin – „Primăvara rusă”. Se pare că este mai degrabă un proiect geopolitic creat artificial și implementat prin intermediul controlului social tehnologic și al agresiunilor informaționale și militare. Proiectul a fost creat de geopoliticieni ruși sprijiniți de Kremlin și conectați mediului eurasian, așa cum este acesta descris de Aleksandr Dugin. Adevăratul obiectiv, ce sprijină realizarea doctrinei geopolitice a lui Dugin, este în primul rând o legătură profundă accentuată a regiunilor ucrainiene sud-estice de Rusia, care în perspectivă are potențialul de a priva Ucraina de suveranitate. Posibilitatea reală de concretizare a unui astfel de scenariu este relevată de analizele realizate de principalii geopoliticieni ruși, care au proiectat o viziune de dezvoltare viitoare a acestei situații. În acest context, este de interes prognoza realizată de către gen.col. Leonid Iwaszov. În opinia sa, evenimentele din Euromaidan au inițiat procesul de prăbușire al Ucrainei. În următorul an sau doi, noi referendum-uri – similare celui care a avut loc în Crimeea pe data de 16 martie 2014 – sunt foarte probabile. Rusia ar trebui să sprijine într-o manieră activă activitățile ce au ca scop este returnarea regiunilor sud-estice la țara „mamă”. După „stabilizarea” situației socio-politice în aceste regiuni, mai trebuie adoptată o măsură, sub foma unui „război rebel” (sintagmă în rusă). Ar afecta regiunile vestice ale Ucrainei, în special în zona de graniță religios-culturală, ceea ce înseamnă limita de demarcație între Ucraina Centrală și de Vest. Așadar, este necesară provocarea de proteste puternice. Acest obiectiv poate fi atins prin utilizarea, inter alia, de dispute cu fundament religios, activități represive ale noilor autorități și scăderea standardelor de trai ale locuitorilor în comparație cu locuitorii din Novorossyia, teritoriu anexat Federației Ruse.

Datorită unor asemenea operațiuni, prin procesul de federalizare al Ucrainei, va fi posibilă stabilizarea situației. Patru republici federale vor fi astfel înființate: o republică occidentală cu capitala la Liov, una centrală cu capitala la Kiev, una estică cu capitala la Kharkiv și una sudică cu capitala la Dnipropetrovsk. Conform generalului, un alt scenariu este de asemenea posibil: organele statale menționate să fie independente, totuși criza economică și disputele dintre puterile aspirante și oligarhii influenți vor genera o situație de criză. În asemenea circumstanțe, anumite state „independente” pot aspira la un proces integraționist mai profund în raport cu Rusia. Ucraina de Vest (Lvov) ar fi privată de o asemenea posibilitate. Conform afirmațiilor lui Iwaszov, pentru ca această idee să fie implementată este necesară o activitate intensă a instituțiilor și organizațiilor sociale ruse. Această declarație enigmatică ar trebui desigur înțeleasă ca fiind echivalentă cu „războiul informațional” (Ивашов, 2014, p. 11).

Aleksandr Dugin ia în calcul un scenariu similar pentru Ucraina. Din punctul său de vedere, partea vestică a Ucrainei și regiunile vecine Mării Negre ar trebui să rămână sub control rusesc. Grație acestei configurări va fi posibilă acordarea de sprijin împotriva mișcărilor centrale de tip „junta”, în speță guvernul de la Kiev, evitând o intervenție militară directă (Дугин, *Крым в России. Что дальше?* [online]). Și Valery Koronin nu ia în calcul o existență viitoare a Ucrainei, prezicând scindarea acesteia între cele două blocuri – Atlantic și Eurasiatic (Коровин, 2014, pp. 19-21).

Planul geopolitic al Rusiei față de Ucraina pare a fi evident – subordonare permanentă a Ucrainei prin obținerea controlului rusesc asupra politicii sale externe, politicii interne și asupra proceselor din zona securității și economiei. Astfel, menținerea unei situații instabile în Donbas este doar un instrument menit să mențină controlul asupra întregii Ucraine.

„Războiul rebel” al lui Evgeny Messner ca un element al războiului informațional rus reliefat în exemplul conflictului ruso-ucrainean

Potrivit generalului Leonid Iwaszov, principala metodă de atingere a scopurilor geopolitice ale Federației Ruse pe teritoriul Ucrainei este așa-numitul „război rebel”. Elementele teoretice de bază ale acestui fenomen au fost decriate de către Evgeny Messner (1891-1947)², colonel în cadrul Cartierului General al Armatei Țariste și veteran al ambelor conflagrații mondiale, care și-a petrecut ultimii ani din viață ca om de știință în cadrul academiilor militare din Argentina. Acesta a avertizat lumea cu privire la era războaielor neconvenționale, denumite astăzi conflicte asimetrice sau neregulate³. Interesele științifice ale lui Messner vizau aspectele psihologice ale artei războiului, moralul soldaților și al ofițerilor și diferitele forme de conflict (Месснер, 1999, pp. 363-404). Bazându-se pe experiența sa personală și pe cunoștințele erudite, completate de cunoașterea câtorva limbi străine, Messner a publicat numeroase monografii, articole și studii, dintre care o atenție deosebită trebuie să fie acordată lucrării intitulată *World Rebel War* (în rusă: *Всемирная Мятеежевойна*), publicată la Buenos Aires în 1971. O parte componentă a acestei lucrări este reprezentată de un studiu intitulat „Revolta, sau numele celui de-al Treilea Război Mondial” (în rusă:

² Bibliografia detaliată a lui Evgeny Messner poate fi găsită în: И.В. Домнин, *От Первой мировой до «Третьей Всемирной». Жизненный путь Генерального штаба полковника Е.Э. Месснера*, в: *Хочешь мира, победи мятежевойну! Творческое наследие Е.Э. Месснера*, И.В. Домнин (ed.), Москва 2005, pp. 18-51; К. Александров, *Армия генерала Власова 1944-1945*, Москва 2006, pp. 26, 41-42, 182, 248, 507; И.В. Домнин, *Краткий очерк военной мысли Русского Зарубежья*, în: *Военная мысль в изгнании. Творчество русской военной эмиграции*, И.В. Домнин (ed.), Москва 1999, pp. 448-527.

³ Vezi nota 16.

Мятеж – имя Третьей Всемирной), publicat în 1960 în capitala Argentinei sub forma unui studiu independent⁴.

Revoluția din Rusia, filozofia artei războiului a lui Sun Tzu, ambele conflagrații mondiale și numeroasele conflicte regionale sunt considerate a fi surse de inspirație pentru cercetările lui Evgeny Messner cu privire la geneza unei noi metode de purtare a războiului. În urma unor observații amănunțite, Messner a concluzionat că lupta obișnuită a soldaților se împletește deseori cu revolte de ordin politic, social sau economic sau cu atacurile teroriste și activități desfășurate de organizații secrete, grupuri de sabotaj și indivizi. Aceste activități sunt dificil de clasificat. Este de asemenea dificil de identificat originea lor. El a denumit acest nou fenomen „lupta împotriva unei rebeliuni” (în rusă: борьба мятежом), pe scurt „război rebel” (мятежевойна, din rusescul мятеж – rebeliune, revoltă). Din punctul de vedere al lui Messner palierul psihologic a fost utilizat rareori în războaiele anterioare, însă în cazul „războiului rebel” este considerat a fi instrument principal. Acesta este motivul pentru care „războiul rebel” este unul de natură psihologică. Messner subliniază faptul că pe viitor acesta va fi modul predominant de purtare a războaielor și studiul său menționat anterior este unul incomplet, neacoperind întreaga problematică.⁵

Principala regulă în purtarea unui „război rebel” este reprezentată de folosirea mișcărilor naționale, rebeliunilor etc., ca subiect al revoluției (Месснер, 2004, pp. 15-23, 332-340.). Potrivit lui Messner revoluția este mai presus de toate un fenomen psihologic, care trebuie să fie înțeles ca o schimbare rapidă și radicală a conștiinței oamenilor. Arta revoluției se bazează pe crearea și separarea unui grup activ condus de lideri revoluționari, de societate sau de națiune. Revoluția este caracterizată de procese psihologice care au loc la nivelul maselor stimulate de grupuri active.

⁴ Nici cercetătorii polonezi, nici cei occidentali nu au recunoscut lucrările academice ale lui Evgeny Messner. Trebuie amintit faptul că monografiile sale nu au fost traduse în limba engleză încă. Un om de știință care a devenit interesat de această problematică din țara noastră este Kazimierz Kraj. Vezi: K. Kraj, *Wojny asymetryczne czy miatieżewojna Jewgienija Messnera zagrożeniem dla bezpieczeństwa w XXI wieku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka” 2012, issue 3, pp. 33-41; idem, *Мятежевойна Jewgienija Messnera*, „E-Terroryzm” 2012, issue 2, pp. 16-18.

⁵ Trebuie să fie menționat faptul că războaiele în care sunt desfășurate activități asimetrice au fost subiectul unui studiu aprofundat al filozofului nazist Carl Schmitt. În una din lucrările sale el a sugerat că astfel de activități ar trebui să fie legal legitimate în dreptul internațional. Vezi: C. Schmitt, *Theorie des Partisanen Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*, Berlin 1975; T. Kochi, *The Partisan: Carl Schmitt and Terrorism*, „Law Critique” 2006, issue 17, pp. 267-295. Opiniile lui Schmitt au devenit baza afirmațiilor lui Dughin, care susține că grupurile de gherilă care utilizează tehnici teroriste de luptă reprezintă principalul instrument în lupta dintre „Supercivilizația Mării” și „Supercivilizația Uscatului” și Rusia, care ca urmare a tradițiilor sale din războaiele napoleoniene și Marele Război Patriotic, este considerat un imperiu de gherilă. Opiniile lui Dughin sunt așadar un proces (chiar dacă numai unul ideologic pentru moment) pentru a legitima activitățile asimetrice aplicate în cadrul politicii ruse. Vezi: А.Г. Дугин, *Философия войны*, Москва 2004, pp. 96-100.

Se bazează pe instincte ale legii și psihologia maselor, al cărei rezultat este reprezentat de transformarea unui om civilizat într-un barbar. În conformitate cu conceptul lui Messner, psihologia „maselor rebele” reprezintă instrumentul principal care poate conduce către victorie sau către eșec. Scopul unui război nu se limitează doar la neutralizarea forțelor armate ale inamicului, ci include și destabilizarea întregii țări prin utilizarea factorilor psihologici: demoralizarea, frica și sentimentul de incertitudine fiind rezultatul activităților grupărilor teroriste și de gherilă (Schmid, 2005, pp. 137-146). De aceea „războiul rebel” este descris adesea de către Messner ca fiind un „război parțial”, care trebuie înțeles ca o etapă de tranziție între pace și activitățile specifice războiului convențional.

„Războiul rebel” este de asemenea caracterizat de imposibilitatea determinării cu precizie a părților aflate în conflict, care se ascund în spatele și desfășoară activități prin intermediul grupurilor „non-statale” neregulate (Месснер, 2004, pp. 46-59). Este de asemenea dificil de identificat care este punctul de pornire și finalul unui astfel de război, în cazul căruia termeni precum teatru de operațiuni sau linie de front nu pot fi utilizați în sens propriu.

Principalul scop al unui „război rebel” – potrivit lui Messner – este acela de a obține *controlul asupra sufletului* inamicului. De aceea, pentru a învinge este necesară realizarea profilului psihologic nu doar la nivelul individului ci, mai ales, la nivelul întregului grup, societăți sau națiuni. Acest fapt implică provocări majore pentru noua formă de intelligence – așa-numitul intelligence psihologic (în rusă: психоразведка) (Месснер, 2004, pp. 105-116). Activitățile sunt derulate nu doar în spațiile tradiționale (uscat, apă, aer), dar și (preponderent, de fapt) la nivelul psihicului uman. Conceptul de linie de front în ceea ce privește „războiul rebel” se referă la sferele individuale ale activităților derulate de societate, precum economia, politica, cultura etc. Un obiectiv important al unui „război rebel” este reprezentat de procesul de integrare al propriei națiuni și atragerea sprijinului unei părți componente a națiunii adverse. Această sarcină a fost atribuită jurnaliștilor, sabotorilor, instigatorilor și propagandiștilor. Toate grupurile sociale inamice ar trebui puse sub presiune psihologică. Potrivit lui Messner, un rol important în acea activitate este jucat de către partidele politice și organizațiile sociale. Secretul păstrării controlului psihologic asupra maselor rebele se bazează pe definirea nevoilor acestora și modelarea noii lor conștiințe (neo-conștiință) astfel încât aceștia să creadă că își exprimă propria lor voință de fapt (Месснер, 2004, pp. 59-64; Зелинский, 2008; Кириллов, 2012, pp. 71-74).

După descrierea generală a genezei, definițiilor și scopurilor unui „război rebel” Messner prezintă principalii actori participanți. Acesta îi împarte în patru grupuri:

1. „mase rebele” (în rusă: мятежные массы) semnificând acei cetățeni neobedienți sau mulțimi care se revoltă, reprezentând partea cea mai numeroasă și cel mai dezorganizat grup care ia parte la un conflict. Acest grup este caracterizat de imprevizibilitate și atitudine radicalistă, trecând de la pasivitate la activitate și vice versa, aspect care reprezintă o mare provocare pentru comanda operațională, fiind comparabile în arta tradițională a războiului trupelor de coaliție.
2. „coloanele rebele” (în rusă: мятежные колонны), numite de asemenea drept „cripto-armată” sau „poliție secretă”, se referă la indivizii sau grupurile alese din rândul „maselor rebele” ale căror sarcini principale sunt reprezentate de activități teroriste și subversive. Membrii unor astfel de grupuri pot fi descriși drept ideologiști care deservește ideea pentru care luptă. „Coloanele rebele” sunt alcătuite cu preponderență din sabotori, teroriști și instigatori.
3. „miliția rebelă” (în rusă: мятежное ополчение) se referă la grupuri neregulate, voluntare de gherilă sau la armate de insurgenți. Acest grup se limitează doar la națiunea sau grupul etnic din care provine. „Miliția rebelă” este teritorială, lucru care înseamnă că este activă în zona din care provin membrii săi și beneficiază de regulă de sprijinul populației locale.
4. „armata într-un război rebel” (în rusă: войско в мятежной войне) care constituie un element la fel de important în timpul unui conflict. Activitățile „maselor rebele”, „coloanelor rebele” și grupurilor de gherilă ar trebui să fie coordonate după modelul unei armate regulate. În conceptul lui Messner armata regulată joacă doar un rol de susținere a grupurilor de gherilă, a „miliției cetățenilor”, a grupurilor sociale revoltate sau minorităților naționale (Месснер, 2004, pp. 65-73; Beckett, 2001; Arquilla, 2012; Larson, Eaton, Nichiporuk, Szayna, 2008; Svete, 2009, pp. 381-399).

Cooperarea între cele patru grupuri anterior menționate ar trebui să vizeze atingerea unor obiective definite cu precizie, pe care Messner le definește drept:

- dezintegrarea moralului națiunii ostile/inamice;
- dezintegrarea unor elemente active ale țării (armata, grupurile de gherilă, mișcările sociale);
- preluarea sau dezactivarea obiectelor cu valoare psihologică;
- preluarea sau dezactivarea obiectelor cu valoare materială;
- desfășurarea de activități cu scopul de a câștiga aliați sau de a slăbi aliații inamicului;

- protejarea moralului propriei națiuni;
- economisirea propriilor forțe armate;
- securizarea propriilor obiecte cu valoare psihologică și materială,
- neutralizarea factorilor care ar putea conduce la reacții din partea unor țări neutre (trebuie luat în considerare faptul că nu doar guvernele, ci și grupurile sociale pot reacționa) (Месснер, 2004, pp. 110-116 și 212).

Trebuie menționat faptul că conceptul lui Evgeny Messner de „război rebel” a fost evidențiat la începutul anilor '90 ai secolului trecut pe parcursul dezvoltării doctrinei Federației Ruse cu privire la activități asimetrice, integrată în conceptul extins de „război informațional”. Operațiunea din Crimeea și escaladarea conflictului ruso-ucrainean a creat oportunitatea de a evalua conceptul rus de „război informațional”, care a devenit subiectul unui studiu aprofundat realizat de Jolanta Darczewska (2014). Aceasta a recunoscut faptul că teoreticienii ruși interpretează conceptul de război informațional drept influențarea conștiinței maselor în contextul rivalității internaționale dintre sistemele de civilizații în mediul informațional, care poate fi realizată prin utilizarea unor metode speciale de exercitare a controlului asupra resurselor informaționale, folosite drept „arme informaționale”. Conceptul rus de „război informațional” se referă la războiul psihologic și propaganda utilizate în perioada Rusiei Sovietice. Autorul subliniază faptul că dimensiunea tehnologică a războiului informațional în Rusia a fost marginalizată și eliminată de la nivelul spațiului public, făcând loc factorilor culturali și ideologici. Principala sarcină a „războiului informațional” este aceea de a atinge obiective precise în politica externă, regională și internă, precum și de a asigura avantajul geopolitic. Astăzi, în Rusia, există două școli ale „războiului informațional” înființate de Igor Panarin și Aleksandr Dughin – principalii reprezentanți ai conceptului de geopolitică și lideri ai opiniei publice, având legături cu serviciile secrete. Autorul susține că ei încearcă să sensibilizeze propria societate la amenințările informatice din exterior, dezvoltând în același timp sistemul rusesc de contracarare informativă. Ei tratează conceptul de „război informațional” atât în plan teoretic, cât și practic (Месснер, 2004, pp. 11-18).

Trebuie amintite numeroasele studii ale lui Igor Panarin, Aleksandr Dughin, Valery Korovin și Leonid Savin, care au funcții de popularizare, dezinformare și propagandă, analizând în detaliu preponderent conceptul de război informațional al americanilor. Scopul acestui război, după cum subliniază autorii, este dezintegrarea Rusiei și destabilizarea spațiului post-sovietic. Aceiași autori fac referire, de asemenea, la presupusa slăbiciune a

Rusiei și la necesitatea de a-și construi propriul concept de „război informațional”, cu scopul de a se opune agresiunii occidentale, care a determinat în trecut prăbușirea Uniunii Sovietice (Дугин, 2007, pp. 321-347; Савин, 2011; Савин, 2012; Коровин, 2014, pp. 177-309; Коровин, 2009; Панарин, 2010). Comparând studiile autorilor menționați mai sus cu teze ale teoreticienilor americani, se ajunge la concluzia că definițiile și metodele de implementare ale „războiului informațional”, presupuse a aparține rușilor, au fost preluate din lucrări ale unor autori americani (nu departe de definițiile menționate mai sus) și au fost ajustate la scopurile propagandei rusești. Acest fapt poate fi confirmat de activitatea jurnalistică a lui Dughin, în care acesta a recunoscut conceptul american de purtare a războiului centrat pe rețea (Network Centric Warfare) și o parte componentă a acestuia – formula C4ISR (Comandă, Control, Comunicații, Calculatoare, Intelligence, Supraveghere și Recunoaștere), drept principale instrumente de iscare a „revoluțiilor florale” în teritoriile post-sovietice. Inspirându-se din literatura americană, acesta a creat modelul „rețelei euroasiatice”, care se presupune că este un răspuns la „provocarea americană reprezentată de războiul centrat pe rețea” (Дугин, pp. 333-347; Дугин, 2008, pp. 2-10; Дугин, 2013, pp. 38-68; Ferris, 2004, pp. 199-225; Kipp, 2014, p. 36; Бедрицкий, 2008, pp. 54-86).

Un concept similar a fost de asemenea formulat de Igor Panarin, care a adoptat teoria americană denumită noopolitik la nivelul la nivelul statului rus (Панарин, 2006, pp. 163-172; Arquilla, Ronfeldt, 1999; Grau, Thomas, 1996, pp. 508-511; Thomas, 1996-1997, pp. 81-91; Heickerö, 2010, pp. 13-15; Лебедев, Лютов, Назаренко, 1991, p. 14).

Astfel, conceptul de „război informațional”, în accepțiunea autorilor de mai sus, care are ca bază de inspirație conceptul original american, cu greu poate fi acceptat ca fiind o reflexie reală a practicii aplicate la nivelul Federației Ruse. În acest context, se pune întrebarea cu privire la autenticitatea ipotezelor teoretice referitoare la războiul informațional rus și punerea sa în practică. Analizând această problemă trebuie luate în considerare și realizările armatei în acest domeniu. Aspectele teoretice și practice ale acestui tip de război au fost studiate de către forțele armate ale Federației Ruse de la începutul anilor '90 ai secolului trecut. Aceste activități au fost stimulate de realizările SUA în zona de operațiuni, desfășurate pe baza informațiilor, în timpul Războiului din Golf, indiferent de asemănarea pe care acestea o aveau cu conceptul lui Evgeny Messner de război rebel, bazat pe factori informațional-sociologici (Grau, Thomas, 1996, pp. 508-511; Thomas, 1996-1997, pp. 81-91; Heickerö, 2010, pp. 13-15; Лебедев, Лютов, Назаренко, 1991, p. 14). Definițiile „războiului rebel” formulate de militari

ruși au mai degrabă un caracter universal și se referă la activități derulate atât în perioadă de pace, cât și în perioadă de război.

Trebuie semnalat faptul că aceste definiții nu se regăsesc în studiile formulate de geopoliticieni, specialiști în științe politice sau politologi și lideri de opinie. La nivelul nomenclaturii militare, termenul de „război informațional” nu este utilizat. În Rusia termenul este rezervat jurnaliștilor, oamenilor de știință și analiștilor civili. În mediul militar, sunt preferați termenii de „confruntare informațională” (în rusă: информационное противоборство) sau „luptă informațională” (în rusă: информационная борьба). Ambii termeni sunt utilizați alternativ și diferența dintre ei nu este suficient de clară (Grau, Thomas, pp. 516-517; Воронцова, Фролов, 2006, pp. 3-5.).

Astfel, trebuie menționate câteva definiții selective spre exemplificare. În anii '90 ai ultimului secol unul dintre teoreticienii pionieri ai acestei forme de conflict, Col. Sergey Komov, a definit războiul informațional ca fiind contracararea informațiilor, concomitent cu protejarea propriilor surse prin utilizarea informațiilor în conformitate cu un plan uniformizat, care are ca scop obținerea și menținerea avantajului față de inamic. El susține că aceasta trebuie să fie doar una dintre diversele acțiuni întreprinse împotriva inamicului (Комов, 1996, pp. 76-80; Комов, 1994, pp. 16-17; Комов, 1997, pp. 18-22). Un ofițer al Academiei Militare a Sediului Forțelor Armate ale Federației Ruse, citat de Timothy Loyd Thomas, oferă o definiție similară a confruntării informaționale. În opinia sa, este doar una din numeroasele forme de soluționare a conflictelor dintre părți, al cărui scop este acela de a câștiga și menține avantajul informațional asupra adversarului. Acest lucru poate fi atins prin utilizarea unor metode tehnico-informaționale și psihologico-informaționale, prin influențarea factorilor de decizie, sistemelor de comandă și control, cetățenilor și surselor informaționale ale unei anumite țări (Thomas, 2003, pp. 208-210; Clogg, 1997, pp. 425-430).

Opinia lui Vladimir Cymbal – analist în Ministerul rus al Apărării, care abordează definiția războiului informațional atât în sens extins, cât și mai restrâns, este la fel de semnificativă. Conform acestuia, războiul informațional, în sens larg, este un set de activități întreprinse de către o țară împotriva cetățenilor unei alte țări sau unui grup de țări, pe timp de pace. Aceste activități vizează influența asupra conștiinței societății prin intermediul educației, artei, culturii, sistemului educațional, administrației etc., care ar trebui să fie desfășurate de către servicii speciale civile – Serviciul Federal de Securitate și Serviciul de Informații Externe. Sarcina principală a celui din urmă ar trebui să fie aceea de a obține controlul asupra surselor de informații ale altor țări, de a sabota dezvoltarea tehnologiilor informaționale în țările considerate ostile și de a neutraliza sistemele de comunicații și rețelele informatice ale adversarului. O altă sarcină importantă a aceluși serviciu este aceea de a dezvolta și implementa sistemele care să garanteze securitatea informațională a Rusiei. Pe de altă parte, „războiul informațional”, în sens

restrâns, se referă la activități militare care au scopul de a obține un avantaj informațional asupra inamicului, în vederea transmiterii, utilizării și prelucrării informațiilor, precum și a implementării unor decizii eficiente, care să permită obținerea avantajului pe câmpul de luptă. Realizarea acestui domeniu al războiului informațional ar trebuie să fie în responsabilitatea Ministerului Apărării și a forțelor armate (Thomas, 2000, pp. 338 și 342-343; Blank, 2013, p. 41; Giles, 2011, pp. 45-60.)⁶.

Definițiile prezentate aici implică faptul că „războiul informațional” rus este un set de activități diverse, coordonate, desfășurate atât de forțele militare, cât și serviciile speciale civile, în numeroase domenii cu scopul de a neutraliza inamicul prin utilizarea instrumentelor tehnologico-informaționale și psihologico-informaționale. Colonelul american Timothy Loyd Thomas, care a tratat acest subiect timp de două decenii, a încercat să clasifice aceste activități. Bazându-se pe un material substanțial confruntat cu declarațiile (pe care le știa din propriile sale experiențe) reprezentanților mediului militar rus, care au luat parte la conferințe în Washington și Moscova în 1996, a creat o structură detaliată a „războiului informațional”, diferită radical de cea promovată de tehnologii militare ruși.

Conform lui T. L. Thomas „războiul informațional” rus este caracterizat de diversitatea de mijloace și de flexibilitatea activităților în sfere diverse, care se aplică chiar și astăzi. Presupune existența următoarelor elemente:

- aspectul filozofic al „războiului informațional”;
- securitatea informațiilor ca aspect al securității naționale și globale;
- surse informaționale ca potențial guvernamental;
- definiția războiului informațional;
- computerizarea conflictelor armate:
 - instrumente electronice pentru conflictele armate;
 - automatizarea conflictelor armate;
 - utilizarea roboților în conflictele armate;
 - instrumente intelectuale ale conflictelor armate (arme intelligence care permit lovituri precise);

⁶ Trebuie subliniat faptul că primele definiții oferite de către V. Cymbal se referă la conceptul rus de „sabotaj ideologic” sau „rebeliune ideologică”. Vezi: *Контрразведывательный словарь*, Москва 1972, pp. 90-91. Un volum mare de informații despre „sabotajul ideologic” a fost dezvoltat de către ofițerul KGB și corespondentul RIA Novosti, Jurij Bezmiennov, vel Thomas Schuman. În opinia sa, „sabotajul ideologic”, pe care l-a asociat cu războiul psihologic, agresiunea ideologică și războiul propagandistic, este un proces pe termen lung (care se desfășoară pe parcursul ultimilor 15-25 de ani) fiind divizat în patru etape: „Demoralizarea”, „Destabilizarea”, „Criza” and „Normalizarea”. Scopul aceluia proces este acela de a subjuga o țară anume fără a fi necesară pornirea unui conflict armat deschis. Vezi: T.D. Schuman (J. Bezmiennov), *Love Letter to America*, Los Angeles 1984, pp. 17-46. Compare: idem, *No „Novosti” is Good News*, Los Angeles 1985; idem, *World Thought Police*, Los Angeles 1986.

- computerizarea luptelor (pregătirea operațiunilor);
- computerizarea câmpului de luptă (digitalizarea câmpului de luptă);
- război psihologico-informațional:
 - educație militar-patriotică a cetățenilor autohtoni;
 - pregătirea morală și psihologică a personalului militar;
 - operațiuni psihologice împotriva personalului civil și militar al țării ostile;
- război tehnico-informațional:
 - utilizarea unor sisteme de comunicații și control într-o confruntare;
 - rolul și locul intelligence în războiul informațional,
 - utilizarea unor programe speciale cu scopul de a:
 - 1) distruge sursele de informații;
 - 2) redistribui sursele de informații;
 - 3) asigura protecția surselor de informații;
- pregătirea personalului care va lua parte la războiul informațional,
- aspecte ale dreptului internațional cu privire la războiul informațional (Thomas, 1996, p. 34; Thomas, 1998, pp. 40–62; Thomas, 2009, pp. 465–491).

Trebuie menționat faptul că la începutul anilor '90 ai secolului trecut a fost creată o structură de tip rețea alcătuită din servicii speciale civile (FAPSI, FSB, SWZ) și o parte a forțelor armate. Aceasta avea responsabilități în domeniul războiului informațional și al perfecționării metodelor specifice, care includeau atât elemente psihologice, cât și tehnologice (Thomas, 1998, pp. 156–172). Acestea se raportau la modelul rus al „sabotajului ideologic” și la conceptul de „război rebel” al lui Evgeny Messner. Așadar, trebuie evidențiat faptul că promovarea imaginii Federației Ruse ca victimă a agresiunii Occidentului și complet nepregătită să facă față „războiului informațional”, este doar parte a unui proces de dezinformare, care are scopul de a justifica „războiul împotriva «războiului informațional» desfășurat împotriva Rusiei”.

Conceptul rus de „război informațional” evoluează și este în mod continuu ajustat la situația geopolitică curentă (Thomas, 2010, pp. 265–301; Goble, 2009, pp. 181–196.). Acest aspect poate fi confirmat de constatările a doi distinși teoreticieni, asociați ai Centrului de Studii Strategice de Război al Sediului Forțelor Armate ale Federației Ruse (în rusă: Центр военно-стратегических исследований Генерального штаба Вооружённых Сил Российской Федерации): col. Sergey Czekinov și gen. lt. rez. Sergey Bogdanov (Main, 2000, pp. 47–62; Чекинов, 2010 pp. 3–5; Giles, 2014, p. 21). Ei au utilizat termenul de „activități asimetrice” (în rusă: асимметричные действия) la nivelul societății ruse, definindu-l ca activități complexe și sistematice de ordin politic, diplomatic,

economic, informațional și militar. Ei demonstrează că o confruntare informațională ar trebui să joace un rol important în procesul de dezintegrare al sistemului de management și control al unei anumite țări. Ar trebui, de asemenea, să influențeze opinia publică, având ca rezultat, spre exemplu, demonstrații anti-guvernamentale și destabilizarea unei anumite țări sau a altei entități care este ținta acelor operațiuni, a căror esență este utilizarea avantajului intelectual. În acest context, operarea sistemelor care prezintă lumea, oamenii, esența civilizației și direcțiile de dezvoltare ale acesteia, precum și cele mai importante valori, ar trebui să fie recunoscute drept „războiul informațional” contemporan (în rusă: информационное оружие).

În afară de factorii tehnico-informaționali și psihologico-informaționali, ar trebui utilizate și instrumente tehnico-științifice și politico-psihologice. Aceste tehnologii ajută la influențarea subiecților „războiului informațional”. Principalul obiectiv al celui tip de război este acela de a manipula conștiința unei societăți sau a unei națiuni cu viziuni false asupra lumii înconjurătoare și, prin direcționarea și stimularea activităților desfășurate de către aceștia. Subiectul confruntării informaționale va fi, atunci, sistemul de valori tradiționale, idealuri și mituri, care constituie baza culturală a unui anumit stat, precum și baza sa de identificare. Scopul final este acela de a face victima să accepte forma de agresiune și să considere că modul de gândire și acțiunile impuse sunt proprii. Din acest motiv geopolitica este atât de importantă în cazul „războiului informațional” deoarece oferă argumentația științifică care servește drept o armă în purtarea acestui tip de război. Pe de altă parte, semnificația activităților asimetrice în sfera militară ar trebui să fie aceea de a atinge scopul fără un conflict armat. Acest lucru poate fi atins prin intimidarea dușmanului și prin determinarea acestuia să realizeze, prin demonstrarea pregătirii militare într-un teritoriu strategic sau distrugerea celor mai periculoase entități ale sale, că un posibil conflict armat este inutil (Чекинов și Богданов, 2010, pp. 13-22; Thomas, 2014, pp. 105-106; Короход, 2013, p. 302; Бухарин, Цыганов și Бочкарева, 2013, pp. 14-21; Цыганов, Васин, Бухарин, 2007, pp. 25-30; Бухарин, Матвиенко, 2008, pp. 2-9; Rothstein, 2007, pp. 160-187; Лайнбарджер, 2013).

Evenimentele curente din Ucraina reprezintă un exemplu de model al utilizării aspectelor teoretice ale activităților asimetrice rusești prezentate anterior. De aceea este esențial studiul fiecărei etape a conflictului în parte, prin comparație cu teoria. Pe 28 februarie 2014 o operațiune a fost lansată în Crimeea cu scopul de a prelua controlul militar asupra peninsulei de către Federația Rusă. La operațiune au participat forțele locale „de apărare ale Crimeei”, sprijinite de formațiuni neidentificate ale armatei rusești. Ei au preluat controlul asupra majorității instituțiilor strategice, precum aeroporturile, nodurile de transport și pasajele, precum și clădirile care aparțineau armatei ucrainene și

Serviciului Secret ucrainean. Într-o săptămână, întreaga peninsulă era ocupată. Deși unele clădiri au rămas sub conducerea armatei Ucrainei, acestea au fost incapacitate de a desfășura activități militare prin tăierea curentului electric, a apei și a celortalte utilități. Cel mai semnificativ amănunt este acela că întreaga operațiune a fost desfășurată fără declanșarea unui conflict direct între cele două părți. Autoritățile auto-proclamate din Simferopol au început să formeze forțele armate autonome pe baza trupelor de auto-apărare locale și a clădirilor pe care le-au ocupat de la armata ucraineană. Soldați înarmați cu fețele acoperite și purtând uniforme fără emblemă, numiți „omuleții verzi” sau „oamenii blânzi” au luat prin surprindere mass-media mondială și analiștii care comentau în mod ironic conflictul. Ei au preluat controlul asupra aeroportului din Sevastopol, susținând că au venit să îl apere împotriva „trupelor Bandera din Kiev”. Cu toate acestea, ei nu au informat pe nimeni cu privire la cine sunt și din ce țară provin. Când a fost clar că presupusele trupe nu reprezintă un pericol pentru aeroport, ei au fost retrași. În clipa în care informațiile au devenit publice, aceste trupe s-au întors și au preluat din nou controlul asupra aeroportului (Wilk, *Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie* [online]; Iwański, Rodkiewicz, Wierzbowska-Miazga, Wilk, *Rosja wobec Ukrainy: nie tylko Krym* [online]).

Aceste activități sunt suficient de evidente pentru a fi considerate așa-numite operațiuni psihologice speciale, (în rusă: психологические специальные операции) aflându-se în competența trupelor de operațiuni speciale ale GRU. Unul dintre foștii membrii ai acestei formațiuni, Col. Vladimir Kvaczkov, a explicat că scopul acestor operațiuni este acela de a manipula conștiința și emoțiile oamenilor (ofițerilor și civililor) prin acțiuni de instaurare a confuziei și demoralizării, pentru a-i face să empatizeze cu armata rusă (Квачков, 2010, p. 376). Acest lucru a putut fi realizat prin îndepărtarea emblemelor de pe uniformele soldaților, făcând în acest sens imposibilă identificarea țării (așa-numită cripto-operațiune) și a formațiunii din care fac parte, precum și prin interzicerea relaționării, sub orice formă, cu civilii. Toate aceste au condus la numeroase interpretări contradictorii ale „omuleților verzi”, „soldaților în uniforme” sau „oamenilor blânzi” și la incapacitatea de a defini inamicul și de a lua măsuri oportune. Mai mult, se poate afirma că elementul-supriză a fost asigurat, ceea ce a permis Rusiei să dea o interpretare proprie evenimentelor: pe parcursul demonstrațiilor pașnice din Maidan peste 100 de oameni au murit, în timp ce pe durata intervenției militare din Crimeea nicio persoană nu a fost rănită. Această operațiune a fost de asemenea descrisă drept o *operațiune strategică de instigare bazată pe informații* (în rusă: стратегическая наступательная информационная операция) care a avut scopul de a preceda intervenția militară, cu pregătiri bazate pe utilizarea informațiilor (Почепцов, *Информационные операции и Крым: базовые*

причины для манипуляций и Информационные операции и Крым: причины и следствия. Часть 2 [online]]⁷.

Astfel, activitățile ruse din Crimeea au confirmat una din regulile unui „război rebel” – cea care se referă la utilizarea unor mase rebele care au fost supuse de-a lungul anilor unei presiuni psihologico-informațională adecvată (așa numita intoxicație) indusă de armata regulată (Darczewska, 2014, p. 20; Nord, 2004, pp. 87-111). Pentru atingerea acestui obiectiv au fost inițiate activități multidirecționale și în masă: canale radio și TV federale, ziare și resurse Internet. Acestea au fost sprijinite de diplomați, politicieni, politologi, experți, precum și elitele din domeniul cultural și științific. Au fost aduse argumente conform cărora adevărata amenințare la adresa Crimeei este reprezentată de „trupele Bandera care invadează peninsula”, „trupele NATO care preiau controlul asupra Flotei de la Marea Neagră” sau „procesul de derusificare a cetățenilor ucraineni”. S-a afirmat, de asemenea, că guvernul de la Kiev a fost stabilit de serviciile speciale străine, în special cele americane și poloneze, ale căror rețele de spionaj (aflându-se sub apanajul Serviciului Militar de Informații, WSI) au fost pentru mulți ani instrumentul intereselor americane în Ucraina, în special în sectorul energetic și petrolier (Савин, 2008, pp. 50-51). Așa cum a mai fost menționat înainte, participarea activiștilor membri ai Uniunii Tineretului Eurasiatic în cadrul operațiunii din Crimeea a fost confirmată, aspect care se raportează la definiția „coloanelor rebele”. Așa cum a anticipat Evgeny Messner, armata a jucat un rol secundar. Prima linie a aparținut „maselor rebele” și „coloanelor rebele” care au preluat controlul asupra clădirilor și utilităților. Scopurile au fost atinse prin intermediul presiunii informațional-psihologice, sabotajului și sancțiunilor economice, fără declanșarea unei lupte armate, prin preluarea controlului asupra unei infrastructuri intacte și evitarea înregistrării de victime în rândul soldaților și activiștilor, precum și în rândul locuitorilor peninsulei. Un element important a constatat în atitudinea președintelui Vladimir Putin, care a rămas calm și care a dezinformat liderii occidentali (Cimbala, 2014, pp. 359-379; Berzins, 2014, pp. 1-7; Darczewska, pp. 5-6; 31-32; Vázquez Liñán, 2009, pp. 137-159).

Scenariul din Crimeea a fost repetat în următoarele luni. Pe 6 aprilie 2014 în Donețk, Kharkiv și Lugansk, grupuri formate din câteva sute până la 2000 de activiști pro-ruși au pornit o rebeliune, care s-a încheiat cu preluarea controlului asupra clădirilor guvernamentale. În Kharkiv și Donețk clădirile guvernamentale locale și cele aparținând SBU au fost, de asemenea, ocupate.

⁷ Pentru reglementări cu privire la dreptul internațional asupra purtării uniformelor și emblemelor militare în timpul conflictelor armate, vezi: W. Hays Parks, *Special Forces' Wear of Non-Standard Uniform*, w: *International Law Studies. Issues in International Law and Military Operations*, J.B. Jaques (ed.), Newport 2006, pp. 69-121.

Activiștii au făcut cereri politice similare, ceea ce confirmă faptul că acțiunile au fost planificate înainte și că au fost coordonate și, în consecință, orchestrate, de către Rusia. Pe site-ul Uniunii Tineretului Eurasiatic pot fi regăsite instrucțiunile pentru „propria organizare” și preluarea clădirilor de către grupuri (*Молот Правды. Жителям Юго – Востока: инструкция по самоорганизации* [online]). A fost proclamată înființarea Republicii Populare Donețk și Republicii Populare Kharkiv, iar în Lugansk populația a refuzat să se supună guvernului ucrainean. Pe 11 mai 2014 a fost organizat un referendum cu privire la suveranitatea districtelor Donețk și Lugansk. Pe 12 mai 2014 a fost aprobată o rezoluție cu privire la suveranitatea Republicii Populare Donețk și Republicii Populare Lugansk și au fost demarate negocieri cu privire la înființarea Novorossiei. Acesta a fost un moment cheie care a marcat trecerea la un alt nivel al conflictului în momentul în care autoritățile celor două republici auto-proclamate au înființat miliții armate cu aportul semnificativ al unor instructori din Rusia (Iwański, Menkiszak, *Prorosyjski „separatyzm” narzędziem przymuszenia Ukrainy do federalizacji* [online:]).

Exemplul lui Igor Strielkov vel Girkin este relevant în acest context. Pe 15 aprilie 2014 Serviciul de Presă al SBU a anunțat că unul dintre liderii grupului subversiv de separatiști care ocupă clădirile guvernamentale din Sloviansk a fost identificat. Se pare că acesta era sus-menționatul Igor Strielkov care, potrivit SBU, a fost soldat al GRU Spetsnaz, ceea ce a făcut evident faptul că separatiștii erau instruiți și sprijiniți de serviciile de informații militare ruse. Strielkov a devenit în scurt timp subiect al războiului informațional dintre părțile implicate în conflict: Ucraina a expus conexiunile pe care acesta le avea cu serviciile speciale rusești pentru a demonstra implicarea acelor servicii în activitățile separatiste, în timp ce propaganda rusească l-a înfățișat pe Strielkov drept un erou al luptei naționale pentru libertate. Astfel, un pasionat de istorie și reconstituiri istorice a devenit un soldat în lupta pentru libertatea Novorossiei – voluntar, din considerente patriotice (Скоморохов, 20.V.2014). Strielkov însuși admite că el nu a fost niciodată un membru al GRU, ci al FSB. Numele său real este Girkin și „Strielkov” este numele său fals (Виноградов, 5.VII.2014). Aleksandr Czerkasov, Președintele Fundației pentru Drepturile Omului „Memorial”, a expus detalii interesante cu privire la adevăratele activități desfășurate de Igor Girkin. Bazându-se pe declarațiile martorilor, el a arătat că în anul 2001 Girkin a participat la omorârea și răpirea cetățenilor ceceni, la acel moment fiind membru al Regimentului Independent 45 pentru Operațiuni Speciale al Forțelor Armate Aeriene ale Federației Ruse (în rusă: 45-й Отдельный полк

специального назначения Воздушно-десантных войск Вооружённых Сил Российской Федерации) (Черкасов, 21 mai 2014).

Principală sarcină a formațiunilor militare de acel tip era reprezentată de desfășurarea de acțiuni de intelligence speciale (în rusă: специальная разведка) prin utilizarea tuturor mijloacelor specifice – de la observare, la acțiuni de luptă vizând prinderea persoanelor sau ocuparea clădirilor desemnate, la intelligence radio-tehnic (Министерство обороны РФ, *Разведывательная Подготовка Подразделений ВДВ*, pp. 5-10, 56-71.). O parte importantă a activității lor este de asemenea constituită de *operațiunile speciale care vizau formarea, sprijinul și utilizarea în luptă a forțelor neregulate* (Russian: специальные операции по формированию, поддержке и боевому применению иррегулярных сил). Potrivit lui Kvaczkov astfel de operațiuni vizează înființarea unor formațiuni neregulate care să desfășoare activități specifice forțelor armate, aspect de care Federația Rusă este deosebit de interesată. Acestea includ sarcini în domeniul intelligence pentru grupurile de gherilă și trupele de insurgenți, precum și pentru organizațiile implicate sau care sunt susceptibile de a se implica într-un anumit conflict. Includ, de asemenea, orice formă de ajutor, în special în domeniul logistic și al pregătirii, precum și utilizarea a numeroase mijloace de protecție operațională cu ajutorul rețelei de spionaj avută la dispoziție (Квачков, 2010, p. 376). Așadar, se poate concluziona că exemplul lui Strielkov este o confirmare vie a sprijinului oferit de Federația Rusă milițiilor și separatiștilor din regiunile Donețk și Lugansk, atât pe parcursul pregătirilor, cât și pe parcursul desfășurării conflictului. SBU l-a acuzat pe Strielkov că a directat activitățile operaționale din Crimeea cu scopul de a pregăti penetrarea și lichidarea rețelei ucrainene de spionaj din Sloviansk și Kramatorsk (Скоморохов, 20.V.2014). Cu toate acestea, trebuie subliniat faptul că linia de front a activităților armate aparține miliției, forțele speciale ruse jucând doar un rol de susținere. Un exemplu interesant al acestui fapt este telegrama de la Strielkov în care acesta raportează că sursa sa personală de informații din Kiev l-a informat cu privire la o încercare a postului de televiziune ucrainean de realizare a unui reportaj. Reportajul urma să trateze tema „presupuselor crime ale soldaților ruși”. Apoi Strielkov îi cere lui Dughin să publice acele informații pe Internet, fapt care i-ar conferi Federației Ruse un avantaj și care ar discredita încercarea Ucrainei (*Сводки от Стрелкова Игоря Ивановича. Сообщение от ополчения* [online]).

Așadar, acesta este un exemplu elocvent al sprijinului informativ acordat separatiștilor de către forțele speciale ale Federației Ruse. Miliția este formată din mai multe grupuri de oameni care desfășoară activități de gherilă. Conducătorii acestor grupuri provin din mediul militar, adesea din Rusia, sau au fost antrenați în această țară. Trebuie avut în vedere faptul că ei au cunoștințe precise cu

privire la teatrul de activități armate și caracterul acestuia, din moment ce majoritatea veteranilor din forțele speciale, care au lucrat în Ucraina, au plecat în Federația Rusă după prăbușirea Uniunii Sovietice (Козлов, 2010, pp. 151-161). După declanșarea unui foc deschis împotriva armatei ucrainene, acele trupe se retrăgeau de cele mai multe ori pentru a atrage armata în lupte de stradă. De asemenea, au pus la cale capcane care erau foarte eficiente. Un bun exemplu și o confirmare a acestui fapt este operațiunea desfășurată pe 22 mai 2014 asupra orașului Wolnovacha, în care separatiștii au distrus cea de-a 55-a Brigadă Mecanizată a Forțelor Armate ucrainene, omorând 18 soldați și rănind alți 32, aceasta fiind pierderea cea mai mare suferită de armata Ucrainei în istoria sa de 23 de ani. Separatiștii au fost sprijiniți de civili, aceștia blocând coloanele ucrainene. Așadar, acesta este un exemplu evident al cooperării dintre „masele rebele” și „miliția rebelă” descrise de Evgeny Messner (Żochowski, Wilk, și Konończuk, *Konflikt w Donbasie – wymuszona deeskalacja?* [online]).

Un element la fel de important al unui „război rebel” este reprezentat de activarea „coloanelor rebele”. Definiția pe care Messner a atribuit-o acestora se poate aplica grupurilor de mercenari și voluntari care provin nu doar din Federația Rusă, ci de pe întreg teritoriul post-Sovietic și chiar din Balcani. Este cunoscut faptul că printre „apărătorii Novorossiyei” există și un grup de aproximativ 250 de sârbi cunoscuți sub numele de „Jowan Szewicz”. Numărul în creștere al mercenarilor este însoțit de livrările de echipamente militare și alte provizii de pe teritoriul Federației Ruse. Se pare că, cu ajutorul Moscovei, mercenarii au preluat controlul asupra grupurilor separatiste locale⁸.

⁸ Aleskandr Matjuszyn poreclite „Warjag”, unul dintre liderii forțelor armate ale Republicii Populare Donețk, poate fi un exemplu excelent al atitudinii ideologice caracterizate de Messner în definiția oferită „coloanelor rebele”. Acesta a oferit un interviu în care a dezvăluit din culisele activităților sale în Ucraina, unde obiectivul său principal a fost acela de a pregăti o revoltă. După ce a absolvit facultatea, a început să își desfășoare activitatea politică în rândul skinhead-ului din Moscova, participând la revolte și la lupte de stradă. Apoi s-a alăturat Partidului Național Bolșevic al lui Dughin, condus de Eduard Limonov. După ce s-a întors de la Moscova, acesta s-a ocupat de stabilirea structurilor de partid din districtul Donețk. Cu toate acestea, el a părăsit partidul după ce „Limonov s-a vândut liberalilor”. În timpul „revoluției portocalii” el a fost unul dintre fondatorii campaniei intitulate „Ucraina fără Iușcenko”. După ce a părăsit partidul s-a alăturat unei noi mișcări numite Republica Donețk (în rusă: движение «Донецкая Республика»). El și-a desfășurat activitățile în orașul Makiejevka. A fost arestat de către SBU. Din moment ce s-a ocupat de pregătirea grupurilor tinere din Republica Donețk în 2007, a fost acuzat de conducerea unor grupuri armate ilegale. Aleskandr Matjuszyn subliniază rolul imens al cooperării sale cu suporterii mișcării eurasiatice a lui Dughin și cu naționaliștii ruși la acel moment. El a declarat că înființarea Republicii Populare Donețk nu a fost una accidentală – a fost un plan pe termen lung al activiștilor. Declarațiile sale au evidențiat faptul că aceștia au fost sprijiniți de Moscova. După ce Republica Populară Donețk și-a declarat independența, el a fost numit comandantul Batalionului de Voluntari „Warjag” (în rusă: Добровольческий батальон «Варяг»), aflat în subordinea Ministerului Securității de Stat al acelei republici.

Activitățile ruse pe teritoriul Ucrainei au scos în evidență eficiența organizațiilor de tip nou. Un exemplu elocvent poate fi Eurasian Youth Union, ai cărei activiști i-au sprijinit în mod evident pe separatiști, prin organizarea referendumurilor în Moscova și oferindu-le sprijin informativ, dar în principal prin coordonarea ajutorului umanitar (Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, *Евразийский Союз Молодежи* [online]). Pe 14 mai 2014, pe site-ul oficial al organizației putea fi observat anunțul referitor la recrutarea de *echipe de voluntari care să lupte împotriva mercenarilor americani naziști și oligarhilor de pe teritoriul Novorossiyiei* (Евразийский Союз Молодёжи, *Помощь Донбассу, запустятся добровольцем!* [online]). Pavel Karnishev, actualul lider al organizației, a declarat că un grup de aproximativ 1000 de voluntari a fost înființat. Organizația paramilitară numită Eurasian Youth Union este o facțiune de tineret a International Eurasian Movement. Eurasian Youth Union a fost înființată în timpul convenției care a avut loc pe 26 ianuarie 2005 și la care au participat 600 de persoane. Numărul actual al membrilor săi este necunoscut. Structurile Uniunii sunt active nu doar în Rusia, ci și în alte țări care aparțin Comunității Statelor Independente, precum și în Germania, Italia și România. Conducerea sa restrânsă îi include pe Karnishev, Dmitri Jefremov, Arthur Dughin și Aleksey Bielajev-Gintovt – „stylist-ul” organizației. Uniunea are structuri similare celor militare în plan central, cât și local (Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, *Евразийский Союз Молодежи...*).

Principalii lideri sunt numiți moderatori. Profilul ideatic al Uniunii se caracterizează prin atitudinea radicală anti-americană și atitudinea ostilă față de Occident. Cu toate acestea, profilul ideatic creat de Aleksandr Dughin este de asemenea modelat de referințe oculte⁹. Principalul scop al Uniunii este

Principalul obiectiv al aceluși batalion, în afară de lupta de pe front, este acela de a lupta împotriva și de a elimina „sabotorii” și „hoții”. М. Учитель, Александр «Варяг» Матюшин: *нам нужна республика нового тупа* [online], <http://rossia3.ru/politics/vatjag-matyushi> [availability: 31 VII 2014].

⁹ Este de menționat faptul că emblema Uniunii Tineretului Eurasiatic este o „Stea a Haosului” stilizată, simbolul renașterii magice în Occident. Simbolul, preluat de Dughin din lucrările ocultistului Aleister Crowley, se referă la „magia haosului”. Din moment ce pentru Dughin termenul de „haos” este un sinonim al termenului diferit, opus culturii occidentale, de „ordine”, se crează noi posibilități de acțiune pentru atingerea scopurilor geopolitice. Dughin a avut o atitudine pozitivă vizavi de lucrările lui Crowley (care, apropo, a fost un agent MI6) și a scris că *trendurile revoluționare radicale au fost percepute de Crowley ca realizarea furtunii echinocțiului cu ajutorul puterilor haosului pentru a șterge rămășițele civilizațiilor putrede, apropiindu-se, astfel, de sfârșitul logic și ciclic*. Vezi: L. Sykulski, *Koncepcja Radykalnego Podmiotu i „czwarta teoria polityczna” Aleksandra Dugina w kontekście bezpieczeństwa Polski i Unii Europejskiej*,

acela de a stabili o armată eurasianistă și de a purta o revoluție eurasianistă. Eurasian Youth Union are o structură de tip rețea; încearcă să influențeze mediul tineretului înțeles în sens larg, prin utilizarea arsenalelor caracteristice războiului informațional. În acest caz, cel mai important rol este jucat de Divizia Analitico-Informațională, așa-numita celulă informațională a a KGB, care a fost condusă de Valery Korovin (Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, *Коровин Валерий Михайлович* [online]; Катехизис члена Евразийского Союза Молодежи [online]; Arquilla, Ronfeldt, 2001, pp. 1-25). Fără dubii acea organizație este un sprijin informațional pentru Kremlin. Membrii săi tratează războiul informațional din perspectiva științifică. În anul 2007, activiștii uniunii au desfășurat un atac cibernetic la adresa site-ului prezidențial ucrainean. După acest incident, structurile ucrainene ale organizației au fost controlate cu strictețe de către SBU, fapt care a determinat părăsirea uniunii de mulți dintre membrii săi (*Евразийские боевики из Восточного Казахстана?* [online]).

Cu toate acestea, trebuie subliniat faptul că Eurasian Youth Union este doar una din multele „coloane rebele”. Aleksandr Dughin și adepții acestuia au adoptat cu rapiditatea ideea de „război informațional”. Conceptul a fost preluat de Dughin de la ideologii așa-numitei mișcări Noua Dreaptă. Obținerea puterii politice (în regiune, țară sau la nivelul întregului continent) ar trebui să fie însoțită de impunerea propriei culturi, propriului mod de gândire și a propriului sistem de valori. Pentru a putea realiza acest lucru, trebuie desfășurată o îndoctrinare cultural-ideologică a mediului universitar și a reprezentanților unor profesii precum cea de doctor sau avocat, care au capacitatea de a influența opinia publică. O asemenea idee a fost postulată de Alain de Benoist, care este respectat de către eurasiatnici și care sprijină „A Patra Teorie Politică” a lui Aleksandr Dughin. Eurasian Youth Union este doar o parte a unei organizații mai mari, cu caracterul unei rețele, care este o „bandă rulantă” a ideologiei care provine direct din Moscova¹⁰.

Pentru a concluziona, trebuie subliniat faptul că Rusia a prezentat propriul său concept de „război informațional” întregii lumi. În acest caz putem vorbi despre diversificarea și sincronizarea multor activități.

„Przegląd Geopolityczny” 2014, issue 8, p. 236; A. G. Dugin, *The Multipolar World and the Postmodern*, „Journal of Eurasian Affairs” 2014, issue 2, pp. 11-12.

¹⁰ Un exemplu al rețelei este o altă organizație numită Alianța Revoluționară Globală, GRA, înființată de Dughin. Aceasta este un nou tip de organizație care nu este legată în mod oficial de centrul pentru care funcționează. Asemenea organizații realizează așa-numita strategie de rezistență non-directată. Vezi: L. Sykulski, *Koncepcja Radykalnego Podmiotu...*, p. 238. Compare: J. Tomaszewicz, *Strategia oporu niekierowanego w wojnie asymetrycznej*, „Przegląd Geopolityczny” 2009, issue 1, pp. 161-191.

Caracteristica lor comună este utilizarea și prelucrarea informației ca principală armă bazată pe factori psihologici, sprijiniți de utilizarea soluțiilor tehnologice moderne. Războiul informațional presupune desfășurarea de activități asimetrice, care sunt direcționate cu îndemânare. Toți factorii menționați mai sus creează un concept unic de proveniență rusească, de „război hibrid”, care constituie o amenințare reală la adresa securității Occidentului. Modelul rus de purtare a unui conflict, în genealogia sa, se raportează la filosofia de război a lui Sun Tzu și la patrimoniul militar al populației din Est, bazându-se pe conceptul de slăbirea maximă a adversarului cu cele mai mici pierderi. Luând în considerare specificațiile activităților ruse și posibilele scenarii ale evoluției situației, se poate considera că în cazul dezacordului exprimat de Kiev cu privire la federalizarea Ucrainei, războiul, indiferent de forma sa, poate dura ani de zile. Este posibil ca diviziunile dintre părțile care poartă acest război civil, ca urmare a numărului mare de victime, să se aprofundeze, iar „ocuparea” constantă a districtelor din partea de est a statului de către forțele guvernamentale să fie inevitabilă pentru a putea stabili acea parte a Ucrainei.

Ocuparea, pe de altă parte, ar însemna cheltuirea unor sume de bani pe baze militare imense, echipate cu tehnologie militară de ultimă oră și protejarea operațională maximă a acelei regiuni de către serviciile speciale ucrainene, aspect care ar putea fi foarte costisitor pentru acea țară. Într-o perspectivă viitoare, această situație poate conduce la escaladarea conflictului, care este purtat nu numai sub forma luptei regulate, ci și sub forma activităților tipic teroriste desfășurate pe teritoriul întregului stat, destabilizându-l. Situația poate fi comparată cu Ulster¹¹.

Diferența este aceea că în cazul ucrainean, conflictul este la o scală mai largă. Raportările presei internaționale cu privire la atacurile teroriste din

¹¹ Conflictul din Ulster (Irlanda de Nord) este cel mai cunoscut și mai descris conflict european, în care au fost utilizate metode teroriste. Principalul motiv al acestui conflict a fost reprezentat de dorința naționaliștilor irlandezi și republicanilor (majoritatea catolici) de a alipi provincia guvernată de Marea Britanie la Republica Irlanda. Acest lucru a fost împotriva uniunii (majoritatea protestanți) care își doreau integritatea cu Marea Britanie. Conflictul a luat o formă atât militară, cât și politică, cu implicarea simultană a politicienilor, organizațiilor paramilitare și teroriste, precum și a forțelor de securitate ale Marii Britanii și Irlandei. Activitățile au fost desfășurate cu precădere pe teritoriul Irlandei de Nord. Din când în când, acestea escaladau pe teritoriile Angliei, Irlandei și Europei continentale. A durat până la sfârșitul anilor '60 ai secolului trecut, până la semnarea Acordului din Vinerea Bună la Belfast în 1998. Chiar dacă acordul a fost semnat, au mai avut loc atacuri ocazionale. Vezi pe larg: J. Loughlin, (2010), *The Ulster Question Since 1945*, London–New York 2003; J. Muller, *Language and Conflict in Northern Ireland and Canada: A Silent War*, London–New York; L.A. Smyth, (2011), *Unionists, Loyalists, and Conflict Transformation in Northern Ireland*, Oxford.

Ucraina vor deveni la fel de banale ca cele referitoare la explozia unei alte bombe în Irak sau Palestina. Cu toate acestea, există un singur posibil scenariu. Separatiștii vor primi sprijini (uman și tehnologic) care le va permite nu numai să își mențină controlul asupra Donbass-ului, dar și să desfășoare activități ofensive în partea de vest a țării. Potențialul unor asemenea activități este semnificativ: în Odessa, Kharkiv, Zaporizhia sau Dnipropetrovsk mii de separatiști așteaptă ordine și armament. Criza economică și emergența unor mișcări anti-guvernamentale în Ucraina favorizează un asemenea scenariu. O chestiune diferită este reprezentată de mișcările separatiste din Zakarpattia Oblast, care se pare că escaladează odată cu problemele interne ale Republicii Moldova. În acest caz intervenția militară oficială a Rusiei poate fi considerată ca fiind una dintre posibilități.

Referințe bibliografice:

1. Dugin, A.G., (14 martie 2014), *Geopolityka znaczenia. Semantyczna wojna wokół Ukrainy* accesibil pe <http://xportal.pl/?p=13003>.
2. Бердяев, Н.А., (1990), *Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности*. Репринтное воспроизведение издания 1918 г., Москва 1990.
3. Le Donne, J.P., (2004), *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650–1831*, Oxford.
4. Nowak, A., (2008), *History and Geopolitics. A Contest of Eastern Europe*, Warsaw.
5. *Russia between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century*, (2003), G. Gorodetsky (ed.), London.
6. Grachev, A., (2005), *Putin's Foreign Policy Choices*, w: *Leading Russia: Putin in Perspective Essays in Honour of Archie Brown*, A. Pravda (ed.), Oxford.
7. Wiśniewski, R., (2013), *Przemiany terytorialne państwa rosyjskiego – aspekt historyczno-polityczny*, in: *Studia nad geopolityką XX wieku*, P. Eberhardt (ed.), Warszawa.
8. Grabowski, T.W., (2011), *Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa.
9. Кириллов, В.В., Крючков, Ю.Н., (2008), *Влияние войны на развитие и международное значение России в мире*, în „Военная мысль”, issue 2.
10. Р. Эллисон, (2005), *Россия, региональные конфликты и применение военной силы*, in: *Вооруженные силы России: власть и политика*, С.Э. Миллер, Д. Тренин (red.), Кембридж–Лондон.
11. Колосов, В. А., (1996), *Российская геополитика: традиционные концепции и современные вызовы*, „Общественные науки и современность”, issue 3.

12. Колосов, В. А., Мироненко, Н.С., (2001), *Геополитика и политическая география: Учебник для вузов*, Москва.
13. Косолапой, Н.А., (1996), *Геополитика как теория и диагноз (метаморфозы геополитики в России)*, „Бизнес и Политика”, issue 4.
14. Marciniak, W., (2004), *Przestrzeń jako kategoria dyskursu politycznego w Rosji współczesnej*, Warsaw.
15. Mäkinen, S., (2008), *Russian Geopolitical Visions and Argumentation. Parties of Power, Democratic and Communist Opposition on Chechnia and NATO, 1994–2003*, Tampere.
16. Isakova, I., (2005), *Russian Governance in 21st Century. Geostrategy, Geopolitics and Governance*, London–New York.
17. Ištók, R., Plavčanová, D., (2013) *Russian Geopolitics and Geopolitics of Russia. Phenomenon of Space*, „European Journal of Geopolitics”, issue 1.
18. Sykulski, L. (2014), *Geneza rosyjskiej geopolityki*, w: *Studia nad rosyjską geopolityką*, L. Sykulski (ed.), Częstochowa.
19. Коровин, В., (24.IV.2014), *Геополитика вместо идеологии*, „Известия” [online], <http://izvestia.ru/news/569829> [availability: 20 VI 2014].
20. Пустошкин, В.В., (1976), *Геополитические теории войны*, in: *Советская военная энциклопедия. Том 2: Вавилон – Гражданская война в Северной Америке*, А.А. Гречко (red.), Москва.
21. Grygajtis, K., (2011), *Józef Stalin oraz sowiecka geopolityka i geostrategia lat 1924–1953*, Nysa.
22. Kerr, D., (1995), *The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy*, „Europe-Asia Studies”, issue 47.
23. Smith, G., (1999) *The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism*, „Transactions of the Institute of British Geographers. New Series”, issue 24.
24. O'Loughlin, J., Toal, G., Kolossov, V., (2005), *Russian Geopolitical Culture and Public Opinion: The Masks of Proteus Revisited*, „Transactions of the Institute of British Geographers. New Series”, issue 30.
25. Дугин, А.Г., (1997) *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва.
26. Potulski, (2010), *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej: między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk.
27. Tuathail, G.Ó., (1998), *Postmodern Geopolitics? The Modern Geopolitical Imagination and Beyond*, w: *Rethinking Geopolitics*, Ó Tuathail, S. Dalby (ed.), London–New York.
28. Lashchenova, E. (2013), *National Archetypes of Russia's Foreign Policy*, „International Affairs. A Russian Journal of World Politics, Diplomacy and International Relations” 2013, issue 2.

29. T. Ambrosio, G. Vandrovec, *Mapping the Geopolitics of the Russian Federation: The Federal Assembly Addresses of Putin and Medvedev*, „Geopolitics” 2013, issue 18, no. 2.
30. Г. Дугин, *Стратегические выводы Прямой Линии Путина* [online], <http://evrazia.org/article/2505> [availability: 20 VI 2014].
31. В. Иванов, *Дугин – политический Мерлин России* [online], <http://www.evrazia.info/article/4377> [availability: 20 VI 2014].
32. J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's "Neo-Eurasian" Textbook and Dmitrii Trenin's Ambivalent Response*, „Harvard Ukrainian Studies” 2001, issue 25.
33. A. Umland, *Aleksandr Dugin's Transformation from a Lunatic Fringe Figure into a Mainstream Political Publicist, 1980–1998: A Case Study in the Rise of Late and Post-Soviet Russian Fascism*, „Journal of Eurasian Studies” 2010, issue 1.
34. M. Wojnowski, *Aleksandr Dugin a resorty siłowe Federacji Rosyjskiej. Przyczynek do badań nad wykorzystaniem geopolityki przez cywilne i wojskowe służby specjalne we współczesnej Rosji*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, issue 10.
35. A. Wejksznier, *Wojny XXI wieku. Istota współczesnych konfliktów asymetrycznych*, in: *Zagrożenia asymetryczne współczesnego świata*, S. Wojciechowski, R. Fiedler (ed.), Poznań 2009.
36. I. Arreguin-Toft, *How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*, Cambridge 2005.
37. D.J. Katz, *Waging Financial War*, „Parameters” 2013, issue 43.
38. P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny” 2010, issue 82.
39. А.Г. Дугин, *Геополитика: Учебное пособие для вузов*, Москва 2011.
40. А.Г. Дугин, *Геополитика России: Учебное пособие для вузов*, Москва 2012.
41. Политсовет ОПОД «Евразия», *Евразия превыше всего (манифест Евразийского движения)*, in: *Евразийский взгляд. Основные принципы доктринальной евразийской платформы*, Н. Мелентьева (ed.), Москва 2001.
42. А.Г. Дугин, *Россия может быть или великой, или никакой*, in: *Основы евразийства*, А.Г. Дугин (ed.), Москва 2002.
43. А.А. Сотниченко, *Турция: геополитическая ось Евразии*, in: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание. Выпуск IX: Турция*, Л.В. Савин (ed.), Москва 2011.
44. *Геополитика Турции*, в: *Левиафан: Материалы семинаров по проблемам геополитики и многополярности*, А.Г. Дугин (ed.), Москва 2011.

45. A. Telkin, P.A. Williams, *Geo-Politics of the Euro-Asia Energy Nexus. The European Union, Russia and Turkey*, London 2011.
46. P. Eberhardt, *Koncepcja granicy między cywilizacją zachodniego chrześcijaństwa a bizantyjską na kontynencie europejskim*, „Przegląd Geograficzny” 2010, issue 76.
47. А.Г. Дугин, *Основы геополитики...*, pp. 368–370. Compare: Л.В. Савин, *Россия–Украина–Польша: геополитические императивы*, in: *К геополитике*, Л.В. Савин (ed.), Москва 2011.
48. А.Л. Бовдунов, *Политико-географические образы Центральной и Восточной Европы и геополитическая организация региона*, in: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание. Выпуск X: Восточная Европа*, Л.В. Савин (ed.), Москва 2011.
49. А.Г. Дугин, *Этносоциология*, Москва 2011, pp. 8–25; В.Э. Багдасарян, *Этнос и проблема цивилизационной идентичности*, w: *Этноцентр: Сборник материалов по проблемам этносоциологии и социальной антропологии*, А.Г. Дугин, А.Л. Бовдунов (ed.) Москва 2012.
50. *Czekam na Iwana Groźnego. Rozmowa z Aleksandrem Duginem. Rozmawiał Grzegorz Górny*, Moscow 1998, „Frona. Pismo poświęcone” 1998, issue 11–12.
51. А.А. Коваленко, *Перспективы федерализации Украины*, w: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание. Выпуск II: Украина*, Л.В. Савин (ed.), Москва 2010.
52. А.Ю. Корнев, *Государственно-правовые аспекты развития крымского регионализма*, w: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание...*, pp. 25–32; Л.В. Савин, *Национально-политическая идентификация в Украине и формы репрезентации власти*, w: *К геополитике*, Л.В. Савин (ed.), Москва 2011.
53. И.В. Максимов, *Цветная революция-социальный процесс или сетевая технология?* Москва 2010.
54. К. Черемных, М. Восканян, *Анонимная война*, „Изборский клуб” 2013, issue 6.
55. Н. Стариков, *„Оранжевая кровь”*, „Изборский клуб” 2013, issue 10.
56. Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, *Съезд ЕСМ объявил повстанческую войну Украине* [online], <http://www.anticompromat.org/esm/esm02.html> [availability: 29 VII 2014]:
57. A.G. Dugin, *The fate of Ukraine is settled. An interview given to the Russian state television in 2009* [online], <http://geopolityka.net/prof-dugin-kwestia-podzialu-ukrainy-jest-juz-przesadzona/> [availability: 29 VII 2014].

58. А.Г. Дугин, *Евразийский проект и его украинская проблема* [online], <http://www.odnako.org/magazine/material/evraziyskiy-proekt-i-ego-ukrainskaya-problema/> [availability: 29 VII 2014];
59. J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warsaw 2014.
60. А.Г. Дугин, *Геостратегический контекст противоборства морских и континентальных держав*, in: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание. Выпуск XIV: Евразийский Союз*, Л.В. Савин (ed.), Москва 2012.
61. А.Г. Дугин, *Попкультура и знаки времени*, Санкт-Петербург 2005, pp. 486–493; B. Gołabek, *Runet jako extra territorium byłego ZSRR – wokół rosyjskiej cybergeopolityki*, in: *Studia nad rosyjską geopolityką*, L. Sykulski (ed.), Częstochowa 2014.
62. А.Г. Дугин, *О Новороссии и вводе войск. Геополитический анализ* [online], <http://novorossia.su/ru/node/3321> [availability: 29 VII 2014].
63. Группа экспертов во главе с Сергеем Глазьевым, *Украина: между Западом и Россией*, „Изборский клуб” 2014, issue 4.
64. Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York 1997.
65. А.Г. Дугин, *Украинцев я очень люблю, я сам – украинец* [online], <http://evrazia.org/article/2469>, [availability: 29 VII 2014].
66. Д. Ньюман, *Кто придумал аннексировать украинский Крым? Многие россияне симпатизируют новому виду милитаристского патриотизма авторства Александра Дугина* [online], <http://evrazia.info/article/4839> [availability: 31 VII 2014].
67. А.Г. Дугин, *Вводить войска в Новороссию* [online], <http://dynacon.ru/content/articles/3314/> [availability: 31 VII 2014].
68. А.Г. Дугин, *Это моя война!* [online], <http://dynacon.ru/content/articles/3274/> [availability: 31 VII 2014].
69. А.Г. Дугин, *В Крыму надо ввести духовную цензуру...* [online], <http://crimea.mk.ru/articles/2014/06/04/aleksandr-dugin-v-krymu-nado-vvesti-dukhovnuyu-cenzuru.html> [availability: 31 VII 2014].
70. Евразийский союз молодёжи, *Убит лидер ЕСМ по ЮФО Александр Просёлков* [online], <http://rossia3.ru/proselkov3107> [availability: 31 VII 2014].
71. Александр Проханов *разработает идеологию Новороссии* [online], <http://novorossia.su/ru/node/2386>, [availability: 31 VII 2014].
72. *В Донецке состоялось первое заседание филиала Изборского клуба – Новороссия*, <http://novorossia.su/ru/node/2783> [availability: 31 VII 2014].

73. *Идеология Новороссии. Изборцы предлагают своё видение идейной основы для нарождающегося на юго-западных рубежах РФ государства*, „Изборский клуб” 2014, issue 5.
74. *Россия. Географическое описание Российской Империи по губерниям и областям с географическими картами*, Санкт-Петербург 1913.
75. Н. Краснов, *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Земли Войска Донского*, Санкт-Петербург 1863.
76. А.Г. Дугин, *Время Новоросии* [online], <http://dynacon.ru/content/articles/3309/> [availability: 31 VII 2014].
77. *Крым в России. Что дальше?* [online], <http://dynacon.ru/content/articles/2864/> [availability: 31 VII 2014].
78. idem, *Новороссия часть Русского мира* [online], <http://dynacon.ru/content/articles/3419/> [availability: 31 VII 2014].
79. *Программа Общественно-политического движения „Партия Новороссии”* [online], <http://novorossia.su/ru/node/1753> [availability: 31 VII 2014].
80. T.A. Olszański, *Ukraina: suwerenna decentralizacja czy niesuwerenny federalizm?*, „Komentarze OSW” 2014, issue 134.
81. A. Moshes, *More Stick, Less Carrot: Russia's Policy Towards Ukraine Following Recent Events*, „Russian Analytical Digest” 2014, issue 146.
82. M. Menkiszak, *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, „Komentarze OSW” 2014, issue 131.
83. P. Panov, *Nation-building in Post-Soviet Russia: What Kind of Nationalism is Produced by the Kremlin?*, „Journal of Eurasian Studies” 2010, issue 1.
84. S. Bieleń, *Erozja monocentryzmu w stosunkach międzynarodowych*, w: *Studia nad geopolityką XX wieku*, P. Eberhardt (ed.), Warszawa 2013.
85. А.Г. Дугин, *Четвертая политическая теория. Россия и политические идеи XXI века*, Санкт-Петербург 2009.
86. Zob. А.Г. Дугин, *Теория многополярного мира*, Москва 2013.
87. L. Sykulski, *Integracja polityczna Eurazji we współczesnej rosyjskiej myśli geopolitycznej*, in: *Studia nad geopolityką XX wieku*, P. Eberhardt (ed.), Warsaw 2013.
88. Л.Г. Ивашов, *Будущее Украины и Россия*, „Изборский клуб” 2014, issue 5.
89. А.Г. Дугин, *Крым в России. Что дальше?* [online], <http://dynacon.ru/content/articles/2864/> [availability: 31 VII 2014].
90. В. Коровин, *Гибель Украины*, „Изборский клуб” 2014, issue 5.
91. Е.Э. Месснер, *Лик современной войны*, in: *Военная мысль в изгнании. Творчество русской военной эмиграции*, И.В. Домнин (ed.), Москва 1999.

92. K. Kraj, *Wojny asymetryczne czy miatężewojna Jewgienija Messnera zagrożeniem dla bezpieczeństwa w XXI wieku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka” 2012, issue 3.
93. idem, *Мятежевойна Jewgienija Messnera*, „E-Terroryzm” 2012, issue 2.
94. C. Schmitt, *Theorie des Partisanen Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*, Berlin 1975.
95. T. Kochi, *The Partisan: Carl Schmitt and Terrorism*, „Law Critique” 2006, issue 17, pp. 267–295. А.Г. Дугин, *Философия войны*, Москва 2004.
96. Е.Э. Месснер, *Всемирная мятежевойна*, Москва 2004.
97. A. Schmid, *Terrorism as Psychological Warfare*, „Democracy and Security” 2005, issue 1.
98. С.А. Зелинский, *Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание. Средства массовой коммуникации, информации и пропаганды — как проводник манипулятивных методик воздействия на подсознание и моделирования поступков индивида и масс*, Санкт-Петербург 2008.
99. А.В. Кириллов, *Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание посредством СМИ (на примере операций по информационному обеспечению «MISO» военных конфликтов начала XXI в.)*, „Армия и общество” 2012, issue 2.
100. I.F. Beckett, *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies: Guerrillas and Their Opponents since 1750*, London–New York 2001.
101. J. Arquilla, *Insurgents, Raiders, and Bandits: How Masters of Irregular Warfare Have Shaped Our World*, Lanham 2011.
102. M. Kennard, *Irregular Army: How the US Military Recruited Neo-Nazis, Gang Members, and Criminals to Fight the War on Terror*, New York 2012.
103. E.V. Larson, D. Eaton, B. Nichiporuk, T.S. Szayna, *Assessing Irregular Warfare. A Framework for Intelligence Analysis*, Santa Monica 2008.
104. U. Svete, *Asymmetrical Warfare and Modern Digital Media: An Old Concept Changed by New Technology?* w: *The Moral Dimension of Asymmetrical Warfare, Counter-terrorism, Democratic Values and Military Ethics*, Th.A. van Baarda, D.E.M. Verweij (ed.), Leiden–Boston 2009.
105. А.Г. Дугин, *Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века*, Санкт-Петербург 2007.
106. Л.В. Савин, *Сетецентричная и сетевая война. Введение в концепцию*, Москва 2011.
107. *От шерифа до террориста. Очерки о геополитике США*, Москва 2012; В.М. Коровин, *Третья мировая сетевая война*, Санкт-Петербург 2014.

108. Idem, *Главная военная тайна США. Сетевые войны*, Москва 2009; И.Н. Панарин, *Первая мировая информационная война. Развал СССР*, Санкт-Петербург 2010.
109. А.Г. Дугин, *Теоретические основы сетевых войн*, „Информационные войны” 2008, issue 1.
110. J. Ferris, *Netcentric Warfare, C4ISR and Information Operations: Towards a Revolution in Military Intelligence?* „Intelligence and National Security” 2004, issue 19.
111. J.W. Kipp, *‘Smart’ Defense From New Threats: Future War From a Russian Perspective. Back to the Future After the War on Terror*, „Journal of Slavic Military Studies” 2014, issue 27.
112. А.В. Бедрицкий, *Информационная война: концепции и их реализация в США*, Москва 2008.
113. И.Н. Панарин, *Информационная война и геополитика*, Москва 2006.
114. J. Arquilla, D.R. Ronfeldt, *The Emergence of Noopolitik: Toward an American Information Strategy*, Santa Monica 1999.
115. L.W. Grau, T.L. Thomas, *A Russian View of Future War: Theory and Direction*, „The Journal of Slavic Military Studies” 1996, issue 9.
116. T.L. Thomas, *Deterring Information Warfare: A New Strategic Challenge*, „Parameters” 1996–1997, issue 26.
117. R. Heickerö, *Emerging Cyber Threats and Russian Views on Information Warfare and Information Operations*, Stockholm 2010.
118. Ю.В. Лебедев, И.С. Лютов, В.А. Назаренко, *Война в зоне Персидского залива: уроки и выводы*, „Военная мысль” 1991, issue 11–12.
119. Л.В. Воронцова, Д.Б. Фролов, *История и современность информационного противоборства*, Москва 2006.
120. С.А. Комов, *Информационная борьба в современной войне: вопросы теории*, „Военная мысль” 1996, issue 3.
121. *О концепции информационной безопасности страны*, „Военная мысль” 1994, issue 4.
122. T.L. Thomas, *Information Warfare in the Second (1999–) Chechen War: Motivator for Military Reform?*, in: *Russian Military Reform 1992–2002*, A.C. Aldis, R.N. Mc Dermott (ed.), London–Portland 2003.
123. R. Clogg, *Disinformation in Chechnya: An Anatomy of a Deception*, „Central Asian Survey” 1997, issue 16.
124. T.L. Thomas, *The Russian View of Information War*, in: *The Russian Armed Forces at Dawn of the Millennium 7–9 February 2000*, M.H. Crutcher (ed.), Carlisle 2000.
125. S. Blank, *Russian Information Warfare as Domestic Counterinsurgency*, „American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy” 2013, issue 35.

126. K. Giles, „ *Information Troops*” – a Russian Cyber Command?, w: *Third International Conference on Cyber Conflict*, C. Czosseck, E. Tyugu, T. Wingfield (ed.), Tallinn 2011.
127. *Контрразведывательный словарь*, Москва 1972.
128. T.D. Schuman (J. Bezmienov), *Love Letter to America*, Los Angeles 1984.
129. T.L. Thomas, *Russian Views on Information – Based Warfare*, „Air and Space Power Journal” 1996, issue 115.
130. T.L. Thomas, *Russia's Information Warfare Structure: Understanding the Roles of the Security Council, FAPSI, the State Technical Commission and the Military*, „European Security” 1998, issue 7.
131. T.L. Thomas, *Russian Information Warfare Theory: The Consequences of August 2008*, in: *The Russian Military Today and Tomorrow. Essays in Memory of Marry Fitzgerald*, S.J. Blank, R. Weitz (ed.) Carlisle 2010.
132. P.A. Goble, *Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia*, in: *The Guns of August 2008: Russia' War in Georgia*, S.E. Cornell, S. Frederick Starr (ed.), New York–London 2009, M.E. Sharpe.
133. S.J. Main, *The 'Brain' of the Russian Army: The Centre for Military-Strategic Research, General Staff (TsVSI GSh), 1985–2000*, „Journal of Slavic Military Studies” 2000, issue 13.
134. С.Г. Чекинов, *Центр военно-стратегических исследований Генерального штаба Вооруженных Сил Российской Федерации. История и современность*, „Военная мысль” 2010, issue 1, pp. 3–5; K. Giles, A. Monaghan, *Russian Military Transformation. Goal in Sight?*, Carlisle 2014, p. 21.
135. С.Г. Чекинов, С.А. Богданов, *Асимметричные действия по обеспечению военной безопасности России*, „Военная мысль” 2010, issue 3.
136. T.L. Thomas, *Russia's Information Warfare Strategy: Can the Nation Cope in Future Conflicts?*, „Journal of Slavic Military Studies” 2014, issue 27.
137. Я.Д. Короход, *Информационно-психологические войны – оружие XXI века*, „Актуальні проблеми політики” 2013, issue 50.
138. С.Н. Бухарин, В.В. Цыганов, Ю.Г. Бочкарева, *Провокации в информационном противоборстве*, „Информационные войны” 2013, issue 1.
139. В.В. Цыганов, В.В. Васин, С.Н. Бухарин, *Интеллектуальные механизмы информационных войн*, „Проблемы управления” 2007, issue 1.
140. С.Н. Бухарин, Ю.А. Матвиенко, *Информационно-психологическая война как одна из форм разрешения социально-политических противоречий в современном обществе*, „Информационные войны” 2008, issue 4.

141. H.S. Rothstein, *Strategy and Psychological Operations*, w: *Information Strategy and Warfare. A Guide to Theory and Practices*, J. Arquilla, D.A. Borer (ed.), New York 2007.
142. П. Лайнбарджер, *Психологическая война. Теория и практика обработки массового сознания*, Москва 2013.
143. A. Wilk, *Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie* [online], <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjska-interwencja-wojskowa-na-krymie> [availability: 16 VIII 2014];
144. T. Iwański, W. Rodkiewicz, A. Wierzbowska-Miazga, A. Wilk, *Rosja wobec Ukrainy: nie tylko Krym* [online], <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-12/rosja-wobec-ukrainy-nie-tylko-krym> [availability: 16 VIII 2014].
145. В.В. Квачков, *Применение Войск Специального Назначения в современных условиях*, in: *Спецназ ГРУ. Очерки истории. Кн. V: Новейшая история 1999–2010 гг.*, С.В. Козлов и др. (ed.), Москва 2010.
146. Некоторые положения теории специальной операции и необходимость Сил Специального назначения в составе ВДВ, in: *Спецназ ГРУ. Очерки истории. Кн. V: Новейшая история 1999–2010 гг.*, С.В. Козлов и др. (ed.), Москва 2010. Compare: И.Н. Воробьев, *Информационно-ударная операция*, „Военная мысль” 2007, issue 6.
147. Г. Почепцов, *Информационные операции и Крым: базовые причины для манипуляций* [online:], http://psyfactor.org/psyops/infowar_krym.htm [disponibilitate: 16 VIII 2014].
148. W. Hays Parks, *Special Forces' Wear of Non-Standard Uniform*, w: *International Law Studies. Issues in International Law and Military Operations*, J.B. Jaques (ed.), Newport 2006.
149. P. Nord, *L'intoxication par une intoxicateur*, w: *La désinformation: Arme de guerre*, V. Volkoff (ed.), Lausanne 2004.
150. Л.В. Савин, *Украина в сетевой войне*, „Информационные войны” 2008, issue 3.
151. S.J. Cimbala, *Sun Tzu and Salami Tactics? Vladimir Putin and Military Persuasion in Ukraine, 21 February–18 March 2014*, „Journal of Slavic Military Studies” 2014, issue 27.
152. J. Berzins, *Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy*, Riga 2014.
153. M. Vázquez Liñán, *Putin's Propaganda Legacy*, „Post Soviet Affairs” 2009, issue 25.
154. *Молот Правды. Жителям Юго - Востока: инструкция по самоорганизации* [online], <http://rossia3.ru/quotes/all/9007> [availability: 16 VIII 2014].

155. T. Iwański, M. Menkiszak, *Prorosyjski „separatyzm” narzędziem przymuszenia Ukrainy do federalizacji* [online], <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-04-09/prorosyjski-separatyzm-narzedziem-przymuszenia-ukrainy-do> [availability: 16 VIII 2014].
156. Р. Скоморохов, *Портреты века: Игорь Стрелков*, „Военное обозрение” dated 20 V 2014 [online], <http://topwar.ru/48026-portrety-veka-igor-strelkov.html> [availability: 16 VIII 2014].
157. Д. Виноградов, *Боевые заслуги: кто научил воевать Игоря Стрелкова*, „Свободная Пресса” dated 5 VII 2014 [online], <http://svpressa.ru/society/article/89194/?rss=1> [availability: 16 VIII 2014].
158. А. Черкасов, *Игорь Стрелков в Чечне. 2001 год, Веденский р-н*, Радиостанция «Эхо Москвы» от 21 мая 2014 [online], <http://www.echo.msk.ru/blog/shalommani/1324504-echo/> [availability: 16 VIII 2014].
159. Министерство обороны РФ, *Разведывательная Подготовка Подразделений ВДВ*, Москва 1995.
160. *Сводки от Стрелкова Игоря Ивановича. Сообщение от ополчения* [online], http://vk.com/strelkov_info?w=wall-57424472_5439 [availability: 16 VIII 2014].
161. С.В. Козлов, *Противостояние*, в: *Спецназ ГРУ. Очерки истории. Кн. IV: Безвременье. 1989–1999гг.*, С.В. Козлов и др. (ed.), Москва 2010.
162. Żochowski, P., Wilk, A., Konończuk, P. *Konflikt w Donbasie – wymuszona deeskalacja?* [online], <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-06-11/konflikt-w-donbasie-wymuszona-deeskalacja> [availability: 16 VIII 2014].
163. *Noworosja: „Jowan Szewicz” rośnie w siłę* [online], <http://xportal.pl/?p=15319> [availability: 16 VIII 2014].
164. Учитель, М. Александр «Варяг» Матюшин: нам нужна республика нового типа [online], <http://rossia3.ru/politics/vatjag-matyushi> [availability: 31 VII 2014].
165. Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, *Евразийский Союз Молодежи* [online], http://www.anticompromat.org/esm/esm_spr.html [availability: 31 VII 2014].
166. Евразийский Союз Молодёжи, *Помощь Донбассу, записаться добровольцем!* [online], <http://rossia3.ru/news/2014/05/14/12:37:24> [availability: 31 VIII 2014].
167. Sykulski, L., (2014), *Koncepcja Radykalnego Podmiotu i „czwarta teoria polityczna” Aleksandra Dugina w kontekście bezpieczeństwa Polski i Unii Europejskiej*, „Przegląd Geopolityczny”, issue 8.
168. Dugin, A.G., (2014), *The Multipolar World and the Postmodern*, „Journal of Eurasian Affairs”, issue 2.

169. Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, Коровин Валерий Михайлович [online], <http://www.anticompromat.org/esm/korovbio.html> [availability: 31 VIII 2014].
170. Катехизис члена Евразийского Союза Молодежи [online], <http://www.rossia3.ru/katehizis.html> [availability: 31 VIII 2014].
171. Arquilla, J., Ronfeldt, D., (2001), *The Advent of Netwar (Revisited)*, in: *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*, J. Arquilla, D. Ronfeldt (ed.), Santa Monica.
172. Евразийские боевики из Восточного Казахстана? [online], <http://z001.kz/news/view?id=1700> [availability: 31 VIII 2014].
173. Tomaszewicz, J. (2009), *Strategia oporu niekierowanego w wojnie asymetrycznej*, „Przegląd Geopolityczny”, issue 1.